

HERSTELPLAN *DELHAYE*-ORGEL VAN DE DORPSKERK TE MOORDRECHT

© [REDACTED]

Cadens Muziek & Erfgoed

Met bijdragen van [REDACTED] en [REDACTED]

Culemborg, 17 december 2024

FACTSHEET	
Titel	Herstelplan Delhaye-orgel van de Dorpskerk te Moordrecht
Datum inspectie	inspecties in 2016, meermaals in 2023-2024
Opdrachtgever	Protestantse gemeente ‘De Stroom’ te Moordrecht-Gouderak Kerkplein 12 2841 XM Moordrecht
Contactpersoon	[REDACTED]
Opsteller/adviseur	[REDACTED] (orgeladvies.nl / Cadens Muziek & Erfgoed) [REDACTED]@orgeladvies.nl
Monumentale Status	Rijksmonumentnr. 30093 Orgelnummer 1004
Contactpersoon RCE	[REDACTED] [REDACTED]@cultureelerfgoed.nl
Restauratiearchitect	Bureau Polderman [REDACTED] [REDACTED]@bureaupolderman.nl
Constructie	Constructiebureau De Prouw BV [REDACTED] [REDACTED]@de-prouw.nl
Aannemers	Orgelmakerij Reil Burgy Bouwbedrijf Schildersbedrijf De Jongh
Contactpersoon VKB	[REDACTED] [REDACTED]@hetnet.nl
Belangrijkste vaststelling	Restauratiebehoefte: - Urgent: balustrade met het daarop zeer unieke 250 jaar oude orgel verzakt. Hoge waarde: - het orgel als geheel, alsook het ensemble dat werd ontworpen door de 18e-eeuwse hofarchitect [REDACTED]
Aanbeveling	- Rechtzetten en consolideren balustrade met orgel conform advies van restauratiearchitect i.s.m. constructeur. - Restauratie orgel.

INLEIDING

Het orgel van Moordrecht werd in 1773 opgeleverd door de Antwerpse orgelmaker Louis Delhaye II. Het werd oorspronkelijk gemaakt voor de Waalse Kerk in Gouda en in veel muzikale en technische detailleringen verwees het naar het grote orgel van de Janskerk in dezelfde stad. In 1818 verhuisde het Delhaye-orgel naar Moordrecht, waar het, ondanks meerdere wijzigingen, herkenbaar bewaard gebleven is.

Al in 2016 was duidelijk dat het orgel van de Dorpskerk in Moordrecht moet worden gerestaureerd. Door de gecertificeerd orgeldeskundige [REDACTED] is er toen een plan opgesteld en op basis van een offerteronde is de restauratie gegund aan een goed gekwalificeerd bedrijf. Door allerlei redenen is het destijds niet gelukt de restauratie op dat moment uit te voeren.

Vanaf 2023 is het project opnieuw opgestart. Na de pensionering van [REDACTED] heeft diens opvolger [REDACTED] (schrijver dezes) de plannen in samenspraak met de organisten, de eigenaar, de RCE-deskundige Klinkend Erfgoed en met de orgelmaker op een aantal punten aangepast, waarna het gehele plan niet alleen soberder en doelmatiger werd, maar wat het orgel betreft financieel ook beter haalbaar.

Het probleem dat bij deze evaluatie aan het licht kwam, was dat de verzakking van de balustrade ernstiger bleek te zijn dan voorzien. Het orgel zou voor de toekomst constructief beter gestabiliseerd moeten worden dan in 2016 noodzakelijk leek.

In een samenspraak met restauratiearchitect Bureau Polderman, constructiebedrijf De Prouw, aannemer Burgy, de orgeladviseur, de orgelmaker en leden van de orgelcommissie van de Protestantse Gemeente Moordrecht is een plan van aanpak opgesteld dat het behoud van dit unieke orgel voor de toekomst zou moeten garanderen. De deskundige van de RCE is hierbij zoveel mogelijk op de hoogte gehouden.

In dit herstelplan staat de restauratie van het **orgel** centraal. Voor zover er wijzigingen aan het orgel plaatsvinden, onderstrepen en beklemtonen die wijzigingen de monumentale waarde van het orgel. Er zullen, conform de Uitvoeringsrichtlijn Historische Orgels (ERM 7010) geen wijzigingen plaatsvinden die de monumentale waarde in gevaar brengen. In dit plan wordt dit nader toegelicht.

Aan dit document liggen de volgende gegevens ten grondslag:

- Archief- en literatuuronderzoek door [REDACTED] (zie Hoofdstuk 4: bijlagen).
- Herstelplan [REDACTED] 2016 (versie 2, 2022).
- Offerte Orgelmakerij Reil (2024)
- *Restauratieplan Orgelgalerij Dorpskerk Moordrecht* (Bureau Polderman, 2024).

Voor de technisch-bouwkundig noodzakelijke consolidatie en restauratie van de **orgelbalustrade** zij verwezen naar laatstgenoemd document: *Restauratieplan Orgelgalerij Dorpskerk Moordrecht* (Bureau Polderman, 2024).

1 - WAARDESTELLING

In 2023 is uitgebreid literatuur- en archiefonderzoek verricht. Hierdoor is duidelijk geworden dat het orgel nog bijzonderder is dan tot nu toe werd aangenomen.

In 1768 krijgt architect [REDACTED] (1709-1773) uit Den Haag, in naam dan nog altijd hofarchitect van de Prins van Oranje, opdracht een orgel met preekstoel en lambrisering te ontwerpen voor de Église Wallonne van Gouda. Ook de uitvoering van de ornamenten door meesterbeeldhouwer [REDACTED] stond contractueel 'onder de directie en naar goed-vinden van [REDACTED] architect'.¹ In het Stadsmuseum Gouda bevindt zich het aan [REDACTED] toegeschreven, ongesigneerde ontwerp voor het ensemble. Aangenomen mag worden dat dit ontwerp van invloed is geweest op de orgelontwerpen van de zgn. Goudse School, waartoe orgelmakers als [REDACTED], [REDACTED] en [REDACTED] gerekend worden. Het is zeer uniek dat de orgelkast, balustrade, lambrisering ter hoogte van de orgelkast en ornamenten na oplevering van het orgel twee verplaatsingen hebben doorstaan en zodoende nog altijd te bezichtigen zijn in de Dorpskerk te Moordrecht.²

Het uiterlijk van het orgel is, gegeven de bijzondere ontwerpgeschiedenis, uniek, invloedrijk en in de wetenschappelijke literatuur als uniek en belangrijk werk van [REDACTED] erkend.³ De grote waarde van het orgel blijkt verder uit de grote hoeveelheid bewaard gebleven materiaal (met name het pijpwerk, zie overzicht p. 13) en uit het feit dat dit orgel het *enige* Delhay-orgel is dat er in Nederland bewaard is gebleven. De mate van conservering (zeker in vergelijking met België) is daarbij nog altijd goed te noemen is, aangezien veel van het oude pijpwerk bewaard is gebleven.

De waarde van de individuele onderdelen en de consequenties voor de voorgenomen restauratie zijn nader omschreven in de tabel op de volgende pagina.

Het orgel vertoont echter grote technische gebreken en verkeert door verzakking van de orgelgalerij in gevaar. Deze verzakking heeft ook het inwendige van het orgel aangetast.

¹ Streekarchief Midden-Holland, Gouda; toegangsnr. 0682: Gouda, Waalse Kerk, inv.nr. 63: bestek [REDACTED] Beekman d.d. 20/06/1770.

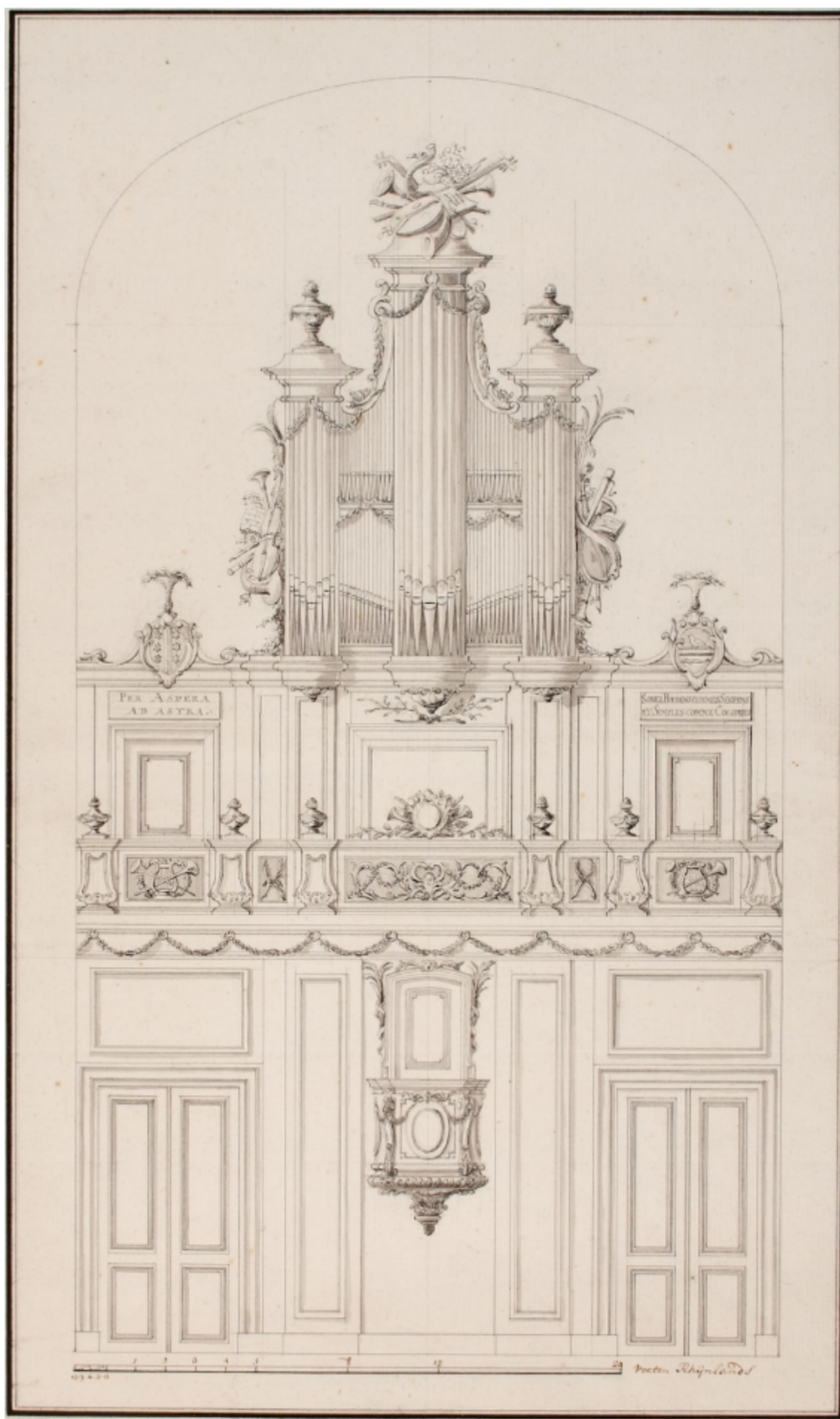
² NB: de eerste verplaatsing vond in 1818 plaats, toen het orgel vanuit Gouda naar Moordrecht kwam; de tweede verplaatsing vond plaats in 1963, toen het orgel van de ene kant van het gebouw naar de nadere werd verhuisd.

³ [REDACTED], F. H., [REDACTED] *Architect van de achttiende eeuw*. Rijksdienst voor de Monumentenzorg/Waanders Uitgevers, 1999, p. 172.

Waardering individuele onderdelen

- Het orgel heeft een complexe, gelaagde geschiedenis (zie Hoofdstuk 2; zie weergave van bronnen in Hoofdstuk 4). Uit alle perioden is wel wat bewaard gebleven. Hoe stel je nu de prioriteiten?
- Het makkelijkste is het kijken naar materiaal: datgene dat meer dan 100 jaar oud is, is waardevol en moet bewaard blijven; liefst ongewijzigd.
- Nieuwe delen (1963 en jonger) moeten ten dienste staan van de monumentale kwaliteit van het oude materiaal. Dit is ook de reden om de windvoorziening te herstellen volgens de oorspronkelijke aanleg, want het materiaal uit zowel 1773, als uit 1841 heeft daar profijt van.
- Om de beslissingen beter inzichtelijker en makkelijker te maken, is een kleine tabel gemaakt. Hierin is een datering met 'waardestelling' opgenomen van de verschillende onderdelen. Deze waardestelling helpt bij het maken van een beslissing t.a.v. restauratie (laatste kolom).

Onderdeel	Datering	Waarde	Uitgangspunt restauratie
Orgelkast	Overwegend 1773	Hoog	<i>Uiterlijk:</i> handhaven huidige toestand <i>Innerlijk:</i> herstel diepte kast door verwijdering tussenwand t.b.v. goede toegankelijkheid pijpwerk.
Windvoorziening	Geheel 1963	Geen	Reconstructie situatie van vóór 1963, d.w.z. de goed gedocumenteerde situatie-1806
Windlade	1963, met verwerking van hout uit 1806	Positief	Restauratie bestaande toestand
Klaviatuur	- 1841 (manualen) - 1963/1773 (pedaal)	Hoog	Restauratie bestaande toestand - vervanging beschadigd ivoren toetsbeleg door eersteklas been, - conserveren afkomend beleg.
Mechanieken	1963	Indifferent	- sober en doelmatig herstel bestaande toestand, - herstel transmissies.
Pijpwerk	- Overwegend 1773 - Delen 1841 (en 1891)	Hoog	Verbeteren 'oogmerk 1963', nl. het benaderen van de oorspronkelijke klank en dispositie, gekleurd door werkzaamheden uit 1841: - handhaving en herstel van al het materiaal dat ouder is dan 1963, - nieuwe Terts en een nieuwe Cymbel, - handhaven en herintonatie van het hoogste koor Cornet VI (ervan uitgaande dat dit inderdaad een 1 1/3' -koor was), - bij herstel pijpwerk uitgaan van de toonhoogte-Lohman (ca. 435Hz).

Ongesigneerd ontwerp van orgel, preekstoel en lambrisering voor de Église Wallonne te Gouda, toegeschreven aan [redacted] Foto: Collectie Stadsmuseum Gouda, inv. nr 51428.

2 - BOUWHISTORISCHE GEGEVENS IN KORT BESTEK

1768-'73 - Bouw en oplevering

Als de Waalse kerk van Gouda wordt vernieuwd, wordt ook besloten een orgel aan te schaffen. Hiertoe worden offertes aangevraagd bij de orgelmakers [REDACTED] (Gouda) en bij Louis II Delhaye (Antwerpen, 1696-1781). Het werk wordt aan laatstgenoemde gegund. De detaillering van de ingediende offertes was, blijkens een bewaard gebleven offertevergelijking uit 1768, als volgt:

grootste Bestek van Mitreither		van Le Heij	
Prest: 8 vt	82 pijpen	Prestant 8 vt	53 pijpen
Rhoerfl: 8 vt	53	Holpyp 8 vt [C-H eiken]	53
Prest: 4 vt	53	Prestant 4 vt	53
Openfluijt 4 vt	53	Flutravs 4 vt [vanaf E of F overblazend]	53
Octaav 2 vt	53	Octaav 2 vt	53
Quint 3 vt	53	Quintfluijt 3 vt	53
Cornet 6 dik	174	Tertiaan	53
Mixtuur 3,4,5 dik	209	Cornet 6 dik	174
Bourdon 16 vt halv. [discant]	29	Fournituur 4 dik	212
Tromp: 8 vt	53	Cimbaal 3 dik	159
		Bombart 16 vt	53
		Trompet 8 vt	53
kleyn Werk		kleyn. Orgel	
Holpyp 8 vt	53 pypen	Prestant 4 vt	53
Flutravs 8 vt	53	Holpyp 8 vt	53
Fluijt 4 vt	53	Fluijt 4 vt	53
Gemshoorn 2 v	53	Gemshoorn 2 vt	53
Sexquialtra 2 dik	106	Octaav 2 vt	53
Flagolet 1 vt	53	[Echo-]Rhoerfluijt 8 vt	53
Dulciaan 8 vt	53	Flagolet. 1 vt	53
		Sexquialtra 2 dik	106
Pedaal		Kromhoorn 8 vt	53
Bourdon 16 vt	29 pypen		
Prestant 8 vt	29		
Bazuyn 16 vt	29		
		[Manuaal-drukkoppel]	
		[Tremulant]	
Somma 1323 pypen		Somma 1552 pypen	

Louis II Delhaye (1696-1781) stamt uit een Noordfrans orgelmakersgeslacht. Zijn vader, Louis I Delhaye had zich in 1698 te Gent gevestigd. De Delhayes verhuisden in of kort na 1724 naar Antwerpen. Louis II was in 1724 nog te Gent in het huwelijk getreden met de zuster van [REDACTED] - de maker van het orgel van de Janskerk in Gouda. Vermoedelijk werkte Delhaye mee aan de bouw van laatstgenoemd instrument. In elk geval bouwde hij in 1769 een orgel in de *ROOMSCHE-KERK by de Vismarkt* te Gouda [REDACTED], *Dispositien*-1774, 32). Volgens [REDACTED], de organist van de Janskerk, was dit het beste van de 4 *Roomsche Kerk-Orgelen* in Gouda en *teffens een proper Werkje*.

■ schrijft in 1774 over het Delhaye-orgel dat thans in Moordrecht staat:

Dit Werk, het welk in ééne Kas is geplaatst, en welkers Oxaal te gelyk tot een Kap van den Predikstoel verstrekt, is vervaardigt door *L. l' Hey* Orgelm.[aker] te Antwerpen. Geëxamineert door *J.[acob] Potholt* [organist van de Oude Kerk te Amsterdam en bevriend met ■ en door *my*, op den 13 en 14 January 1773.

Onder het geene in dit werk fraai is, zyn, de Tongwerken en teffens de nette inrigting van het Regeerwerk [mechanieken]. De Flutravers 4 vt. is in de Discant 8 vt. lang, geevende dus door overblazing zynen toon. 3 Blaasbalgen van 6 voeten lang en 3 vt. Breed brengen de wind tot dit werk. De Hand-Clavieren loopen tot drie gestreept e, en het Voet-Clavier tot ongestreept e, voorts is dit proper Werk zeer fraai voor 't oog.

1804, werkzaamheden door J.P. en ■

De Goudse orgelmakers ■ (1743-1807) en zijn zoon ■ (1778-1846) vervingen in 1804 de bestaande blaasbalgen door nieuwe. Het verschil tussen de oude en nieuwe balgen was dat Delhaye balgen had gebruikt zoals die in Vlaanderen gebruikelijk waren, terwijl de voorkeur inmiddels uitging naar balgen volgens het Hollandse type.

Op het Hoofdwerk werd een Bourdon 16' Discant toegevoegd. Mogelijk werd op het Bovenwerk de Sexquialter vervangen door een Prestant 8' Discant.

1818, overplaatsing naar de Dorpskerk te Moordrecht

Bij besluit van Koning Willem I werd in 1817 de Waalse Gemeente Gouda opgeheven. Het kerkgebouw werd toegewezen aan de Rooms-Katholieken. Het ensemble orgel-kansel werd voor 2200 gulden gekocht door een Moordrechtse commissie die, onder leiding van predikant Ds. ■, de Dorpskerk aldaar met een orgel wilde verrijken. De Goudse orgelmaker ■ (1762-1825) plaatste het ensemble in de Moordrechtse kerk, op de scheiding van koor en transept. Volgens een bericht in de Boekzaal uit 1818 had het orgel de aanmerkelijkste verbeteringen bekomen en werd het in Moordrecht ingewijd op 27 september van dat jaar.

Waaruit die verbeteringen hebben bestaan, valt helaas niet meer na te gaan. Aangezien de dispositie naar alle waarschijnlijkheid niet werd gewijzigd, zullen ze vooral van technische aard geweest zijn.

Een bewaard gebleven organisten-instructie uit 1820 vermeldt naast liturgisch orgelspel ook wekelijkse openbare orgelbespelingen van een half uur op de zaterdag.

■ maakt in zijn beschrijving van het orgel in Moordrecht (M 16) wel melding van de werkzaamheden door Lohman (zie hieronder), maar vermeldt de dispositie van vóór de wijzigingen uit 1840/41 ■ schrijft 1842).

1840-'41, verbouwing door de firma Lohman

Dankzij ■ (1766-1835) kwam het in 1758 door zijn vader opgerichte familiebedrijf in Groningen tot grote bloei. ■ zonen ■ (1799-1854) en ■ (1802-1856) zetten het bedrijf voort na zijn overlijden, met 'filialen' elders. Laatstgenoemde bleef het 'stamhuis' in Groningen bemannen, eerstgenoemde vestigde zich rond 1836

in Gouda. In 1842 verhuist [REDACTED] naar Leiden. In de driehoek Gouda-Leiden-Rotterdam heeft de firma Lohman tussen 1835 en 1857 diverse nieuwbouw- en restauratie-projecten gerealiseerd. In Moordrecht werkte [REDACTED] als knecht van Lohman mee.

De werkzaamheden in Moordrecht omvatten:

- wijziging van de klaviatuur (omvang van de manualen vergroot tot f'''),
- vernieuwing van de manuaalkoppeling
- herstel van het pijpwerk, de windladen en de mechanieken
- verhoging van de stemtoonhoogte tot vermoedelijk ca. a = 435 Hz door inkorten en/of opschuiven van het pijpwerk; aanbrengen van stemlappen bij de grotere open pijpen; nieuwe pijproosters
- vernieuwing van de frontpijpen
- vernieuwing van de achtvoets tongwerken, verwijderen van de Bombarde 16'
- aanvulling van de Bourdon 16' Discant tot een volledig register
- vervanging van de hoofdwerk-fluit 4', Cymbel vervangen door een Woudfluit 2'
- reductie van het aantal koren van de Mixtuur en de Cornet.

Grosso modo is in 1840/41 het concept omgebogen naar een (toen) contemporain (klank)beeld, mede ook door nieuwe, 'noordelijke' tongwerken en herintonatie. De kosten voor de werkzaamheden bedroegen 1650 gulden.

In 1856 brengt de Goudse firma Gabry een rapport uit over de onderhoudstoestand van het orgel. De firma had het instrument in onderhoud tot begin 20e eeuw. Aan een advies van de Amsterdamse orgelmaker [REDACTED] uit 1870 om een nieuw orgel te laten bouwen, wordt geen gevolg gegeven.

De in 1841 gerealiseerde dispositie is behalve in het keuringsrapport-1841 ook opgenomen in de verzameling van [REDACTED] uit 1885.

1891 en 1909, werkzaamheden door de firma Gabry

In 1891 en 1909 voert de firma Gabry uitgebreide herstelwerkzaamheden uit, respectievelijk voor 800 en 460 gulden.

Bij een van beide gelegenheden moet de Flageolet 1' van het Bovenwerk zijn vervangen door een Viola di Gamba 8' Discant. De spaanbalgen van [REDACTED] worden in 1909 vervangen door een magazijnbalg.

In 1918 biedt de toenmalige organist [REDACTED] aan om 200 gulden te schenken voor de uitbreiding van het orgel met een zelfstandig pedaal. Het aanbod wordt beleefd afgeslagen. Begin jaren 1920 zorgt [REDACTED] voor de aansluiting van de kerk op het elektriciteitsnet en de plaatsing van een orgelmoter (kosten 300 gulden).

Inmiddels is het onderhoud van het orgel overgegaan op de Utrechtse firma J. de Koff & Zn. Deze voert in 1937 diverse herstelwerkzaamheden uit.

Met uitzondering van de windvoorziening en de Flageolet 1' was de toestand-1841 materieel bewaard gebleven. Mogelijk was wel in 1891 of 1909 de intonatie gewijzigd door het aanbrengen van extra kernsteken.

1956-63, restauratie door de firma J. de Koff & Zn.

Vanwege de restauratie en herinrichting van de kerk werd het orgel in 1956 gedemonteerd door de firma W. van Leeuwen te Leiderdorp en opgeslagen op de zolder van de Openbare Lagere School te Moordrecht. Het unieke ensemble kansel-orgel werd gescheiden; het orgel werd tegen de westwand van de kerkzaal geplaatst en de kansel tegen een pilaar in het schip. Uit architectonisch en kunsthistorisch oogpunt is deze scheiding zeer betreurenswaardig, al is het weer bij het schip betrekken van het koor juist een geweldig optisch winstpunt.

Aanvankelijk was de Synodale Orgelcommissie der Ned. Herv. Kerk (SOC) bij het project betrokken. Uit 1956 dateert een zeer summier rapport over de onderhoudstoestand van het instrument, opgesteld door [REDACTED] (Amersfoort). Wel is uit dit rapportje duidelijk dat het orgel in slechte staat verkeerde en dringend restauratie behoefde. Op zeker moment worden de contacten met de SOC afgebroken en wordt Dr. [REDACTED] (Utrecht) als orgeladviseur aangesteld. De firma J. de Koff & Zn krijgt de restauratie-opdracht en de werkzaamheden worden in 1963 voltooid.

Deze orgelrestauratie omvatte ingrijpende vernieuwingen. Het orgel werd voorzien van een nieuwe windvoorziening (met drie als magazijnbalgen uitgevoerde reguleurs), nieuwe windladen alsmede nieuwe toets- en registermechanieken. In de naar toenmalige opvattingen te diepe orgelkast werd, direct achter de nieuwe windladen, een tussenwand aangebracht. Daardoor werd, zonder twijfel onbedoeld, de toegankelijkheid van het bovenwerk voor stem- en onderhoudswerk zeer drastisch ingeperkt. Wat het pijpwerk betreft werd de bestaande stemtoonhoogte gehandhaafd maar de dispositie herzien. Sommige registers uit 1841 werden gehandhaafd – Bourdon 16', Spitsfluit 4' en de beide tongwerken –, andere (en de Viola di Gamba 8') werden vervangen door reconstructies van registers uit 1773 – Terts 1 3/5', Cymbel III, Flageolet 1' (met gebruik van de Woudfluit 2' uit 1841) en Sexquialter II –, de Mixtuur en de Cornet werden weer aangevuld tot de situatie-1773.

De nieuwe hoofdwerk-windladen werden voorzien van transmissiekasten om de Bourdon 16', Prestant 8' en de Prestant 4' separaat speelbaar te maken op het pedaal.

De intonatie werd herzien, onder meer door het afschrappen van kernen van labiaalpijpen.

Overzicht wijzigingen dispositie

Hess 1774	Broekhuizen [toestand-1818?]	keuring 1841	van 't Kruijs 1885	voor 1963	sedert 1963
<u>BovenClavier</u>	<u>Manuaal</u>	<u>Hoofdwark</u>	<u>Hoofdmanuaal</u>	<u>Hoofdwark</u>	<u>Hoofdmanuaal</u>
Prestant 8	Bourdon 16 Disc.	Bourdon 16	Bourdon 16	Bourdon 16	Bourdon 16
Holpijp 8	Prestant 8	Prestant 8	Prestant 8	Prestant 8	Praestant 8
Prestant 4	Holpijp 8	Holpijp 8	Prestant 4	Holpijp 8	Holpijp 8
Fluittravers 4 (disc. overbl.)	Octaaf 4	Prestant 4	Spitsfluit 4	Prestant 4	Praestant 4
Quint(fluit) 3	Speelfluit 4	Spitsfluit 4		Spitsfluit 4	Fluit 4
Octaaf 2	Quint 3	Quint 3	Quintfluit 3	Quintfluit 3	Quintfluit 3
Tertiaan	Octaaf 2	Octaaf 2	Octaaf 2	Octaaf 2	Octaaf 2
Mixtuur IV	Woudfluit 2	Woudfluit 2	Woudfluit [2]	Woudfluit [2]	Terts 1 3/5
Cimbel III	Mixtuur III-IV	Mixtuur III-IV	Mixtuur	Mixtuur	Mixtuur IV (geh.)
Cornet VI Disc.	Cornet VI	Cornet V	Cornet V	Cornet V	Cymbel III
Trompet 16 (hout/blik)	Trompet 16 (geh.)				Cornet VI Disc. (vanaf cis')
Trompet 8 (blik)	Trompet 8 (geh.)	Trompet 8*	Trompet 8	Trompet 8	Trompet 8 (geh.)
<u>Onderclavier</u>	<u>Bovenwerk</u>	<u>Bovenwerk</u>	<u>Bovenmanuaal</u>	<u>Bovenwerk</u>	<u>Bovenwerk</u>
Holpijp 8	Prestant 8 Disc.	Prestant 8 Disc.	Prestant 8 Disc.	Prestant 8 Disc.	Holpijp 8
Roerfluit 8	Holpijp 8	Holpijp 8	Holpijp 8	Holpijp 8	Roerfluit 8
Prestant 4	Roerfluit 8	Roerfluit 8	Echo-Roerfluit 8	Echo-Roerfluit 8	Praestant 4
Fluit 4	Prestant 4	Prestant 4	Prestant 4	Prestant 4	Fluit 4
Octaaf 2	Fluit 4	Fluit doux 4	Fluit 4	Fluit 4	Octaaf 2
Gemshoorn 2	Octaaf 2	Octaaf 2	Octaaf 2	Octaaf 2	Gemshoorn 2
Flageolet 1	[Gemshoorn 2]	Gemshoorn 2	Gemshoorn 2	Gemshoorn 2	Flageolet 1 (uit Woudfluit 2)
Sexquialter	Flageolet 1	Flageolet 1	Flageolet 1	Viola di Gamba 8	Sexquialtera II (doorlopend)
Kromhoorn 8 (tin)		Dulciaan 8	Dulciaan 8	Dulciaan 8	Dulciaan 8 (geh.)
<u>Pedaal</u>	<u>Pedaal</u>	<u>Pedaal</u>	<u>Pedaal</u>	<u>Pedaal</u>	<u>Pedaal</u>
Aangehangen	Aangehangen	Aangehangen	Aangehangen	Aangehangen	Bourdon 16 (tr.) Praestant 8' (tr.) Praestant 4 (tr.)
Man. omv. C-e'''	Man. omv. C-e'''	Man. omv. C-f'''			Man. omv. C-f'''
Ped. omv. C-e		Ped. omv. C-d' ?			Ped. omv. C-f'
3 balgen (6x3 vt)	3 balgen*			magazijnbalg	3 mag. balgen
		Manuaalkoppel			3 koppelingen
	Tremulant				Tremulant
	Ventiel				a = 441 Hz evenr. zwevend

3 - PLAN VOOR HERSTEL VAN HET ORGEL

Anno 2024 kan men zich slechts verbazen over de mate waarin het orgel in 1963 vernieuwd is. Dergelijke ingrijpende vernieuwingen zouden – gelukkig – in het huidige monumentenbeleid ondenkbaar zijn. Op grond van gegroeide kennis en ervaring moeten de vernieuwingen uit 1963 worden betreurd. Niet alleen is toen de doelstelling, herstel van het concept-1773 met behoud van waardevolle elementen uit later tijden, geenszins gehaald, ook ontbreekt documentatie van de toen verwijderde orgeldelen en is er geen gespecificeerd eindverslag opgesteld.

Een en ander bemoeilijkt nu het opstellen van een historisch en monument-technisch verantwoord herstelplan. De toegankelijkheid van het bovenwerk is volstrekt onvoldoende, waardoor onvermijdelijk stemschade aan het pijpwerk is ontstaan. De naar huidige opvatting te starre windvoorziening en de te wijde kanalisatie belemmeren een soepele pijpenpraak en de pedaaltransmissies veroorzaken momenteel stemmingsproblemen.

De windladen en de mechanieken kunnen worden gehandhaafd. Een herstel van de toestand-1773 zou een utopie zijn. Er is – zeker nadat het Delhaye-orgel in Bergen op Zoom in 1972 door brand geheel verloren is gegaan – zowel in België als in Nederland domweg onvoldoende voorbeeld-materiaal van Delhaye bewaard gebleven. Van Lohman (1841) zijn de technische aanleg en diverse registers bij de werkzaamheden van 1963 verwijderd.

Daarom gaat dit herstelplan, mede op basis van de waardestelling (p. 7) uit van **conserverend herstel**, waarbij de windladen, klaviatuur, manueel-mechanieken en -dispositie uit 1963 worden gehandhaafd. Op punten waar de in 1963 ontstane situatie monumentaal waardevolle delen in de weg zitten, zal gekeken worden naar oplossingen uit de rijke historie van dit prachtige orgel. Het gaat hierbij om onderdelen waarbij er een duidelijke technische noodzaak voor herstel is: de oorspronkelijke kastdiepte i.v.m. de bereikbaarheid bij onderhoud en het herstel van de windvoorziening naar gegevens uit 1804. Op alle werkzaamheden is de **Uitvoeringsrichtlijn Historische orgels (URL 7010)** van toepassing.

a - de orgelbalustrade

De orgelbalustrade is verzakt en instabiel, zoals onder meer bleek uit waterpasmetingen van Constructiebureau De Prouw (Zeist). In de galerij is een amplitude waarneembaar van ca. 3 centimeter. Om de constructie waterpas te zetten en te stabiliseren zal het orgelbalkon worden gezeurd in de toren, en onder de kolommen worden ondersteund met twee nieuw aan te brengen schroefinjectiepalen. Voor de precieze plannen hieromtrent zij verwezen naar het restauratieplan van Bureau Polderman: *Restauratieplan Orgelgalerij Dorpskerk Moordrecht* (Bureau Polderman, 2024).

b - de orgelkast

Het orgel is in 1963 overgeplaatst van de koorafscheiding naar de westwand en daarbij qua schilderwerk, naar men meende, gereconstrueerd naar de oorspronkelijke kleurstelling. Of dit geheel juist is geschied is niet zeker, maar het geheel maakt een fraaie indruk en het wordt ter plaatse zeer gewaardeerd. De toestand van het schilderwerk is zodanig dat sober herstel (ontstoren) verantwoord kan worden uitgevoerd. Hiertoe is een offerte uitgebracht door Schildersbedrijf De Jongh.

Tijdens de restauratie die in 1963 werd uitgevoerd, gold een ondiepe orgelkast als een klankideaal. Om dit te bereiken, is binnen de orgelkast een extra achterwand gebouwd. Deze constructie heeft tot gevolg dat het 18de-eeuwse pijpwerk zeer moeilijk toegankelijk is voor stemmen en onderhoud. Hierdoor is in het verleden veel schade ontstaan. Omdat de achterwand uit 1963 de (instandhouding van) monumentale waarde van het orgel in gevaar brengt, zal deze wand worden verwijderd.

Door verzakking van de orgelbalustrade zijn ook inwendige orgeldelen scheef komen te staan. Het gevolg is dat met name het pijpwerk hiervan schade kan ondervinden.

Er is enige krimpschade (o.a. frontlijsten en paneelwerk). Het orgel is inwendig vervuild, hetgeen van invloed is op de klank.

Aanpak

Bij de restauratie van het orgel zullen de onderdelen worden gefotografeerd en gedocumenteerd. Het binnenpijpwerk zal van de windladen worden afgenomen en in pijpenbakken worden opgeslagen voor transport naar de werkplaats van de orgelmaker in Heerde. Het frontpijpwerk zal worden uitgenomen en eveneens worden ingepakt voor transport. De flexibele conducten zullen worden losgekoppeld om de pijpstokken uit te kunnen nemen. De orgelkast zal worden schoongemaakt en hersteld. Het blinderingsnetwerk en de ornamenten zullen worden nagezien op constructieve gebreken en houtworm en waar nodig worden hersteld.

Het paneelwerk van de tussenwanden in Hoofd- en Bovenwerk wordt verwijderd. De loopvloeren worden aangepast en de orgelkast gecompleteerd met dak- en zijwanden (doorvoergaten trekbalen situatie- vóór 1956); op de kast liggen nog oude panelen, mogelijk van het oorspronkelijke dak. De detaillering zal naar voorbeeld van bestaande historische bestanddelen worden gerealiseerd.

De toegang tot het orgelinterieur zal tot stand komen conform de situatie-1841, dat wil zeggen vanaf de zijwand, zonder verlies van historisch materiaal. Nieuwe naalddhouten loopplanken en stemgangen voor Hoofdwerk en Bovenwerk zullen worden vervaardigd en aangebracht. Naar de stemvloer van het Hoofdwerk wordt conform tekening (p. 22) een vaste trap aangebracht; naar de stemvloer van het Bovenwerk komt een demontabele ladder. Nieuw hang- en sluitwerk in stijl zal worden vervaardigd en worden aangebracht.

c - windvoorziening

Het in 1963 toegepaste type windvoorziening heeft geen historische basis, maar is conform de orgelbouwpraktijk van destijds. Deze windvoorziening is versleten (scheurvorming zichtbaar en voelbaar; zie foto). Dit is een groot probleem, omdat het voor de klank van het instrument essentieel is dat de windtoevoer in orde is. Omdat er een technische noodzaak bestaat dit onderdeel aan te pakken en omdat de huidige aanleg de monumentale waarde van het 18e-/19e-eeuwse monument niet ondersteunt maar belemmert, zal een windvoorziening worden aangelegd die is geïnspireerd op de in het archief teruggevonden maatvoeringen.

Aanpak

Er wordt een windvoorziening gemaakt met 3 enkelvoudige spaanbalgen, met motor en voettreden en nieuwe kanalisatie (zie tekening, p. 22). Ter inspiratie dienen de in het archief teruggevonden maten, alsook het orgel van de Brugkerk in Waddinxveen () en (), 1808 - de balgen van het orgel in Moordrecht waren in 1804 vernieuwd door (). Er zijn geen voorbeelden van Delhaye-balgen bewaard. Het orgel krijgt een nieuwe windmotor.

d - windladen

In de windladen is in 1963 het hout van de oude balgen gebruikt. De windladen vertonen technische problemen ter hoogte van de slepen, maar het raamwerk lijkt technisch in orde. Voor de slepen en als sleepafdichtingsysteem zijn in 1963 kunststof materialen gebruikt. Dit materiaal vertoont nu gebreken.

Voor het Pedaal is in 1963 een transmissie-systeem bedacht, waardoor het orgel meer muzikale mogelijkheden heeft verkregen dan voorheen. Hoewel adviseur en organisten sinds 2016 hebben geopteerd voor een nieuw te bouwen Pedaal, is recent besloten hiervan af te zien. Het toevoegen van een aanbouw aan een oud orgel, zonder dat hiervoor een historische basis bestaat, is muzikaal weliswaar 'comfortabel', maar in het kader van instandhouding of restauratie niet sober en doelmatig. Om toch in ieder geval de huidige muzikale mogelijkheden te behouden, is besloten in dit opzicht de bestaande inrichting uit 1963 te reviseren. Op dit moment functioneert dit systeem door stemmingsproblemen slecht.

Aanpak

De windladen van Hoofdwerk en Bovenwerk zullen worden schoongemaakt en gecontroleerd op winddichtheid. Het huidige sleepafdichtingssysteem zal worden verwijderd. Als sleepafdichting zullen nieuwe, dunne geweven ringen (Liegelind) worden aangebracht op de cancellenramen en onder de pijpstokken. Er komen nieuwe eiken slepen; de hoogte van de dammen wordt hierop aangepast.

De flexibele conducten voor de Cornet en afgevoerd pijpwerk worden vervangen in een legering orgelmetaal met meer dan 12% tin.

De pedaaltransmissie-kasten (C- en Cis-kant) worden uitgenomen en gerestaureerd. Flexibele conducten ten bate van transmissies blijven gehandhaafd.

e - klaviatuur en mechanieken

De mechanieken dateren grotendeels uit 1963. De speelmechanieken vertonen storingen (onregelmatigheid). Het toetsbeleg van ondertoetsen der manualen is deels versleten en/of beschadigd. De pedaalboventoetsen zijn afgesleten. De orgelbank is niet stabiel.

Aanpak

Het ivoorbeleg van de manuaalondertoetsen zal worden vernieuwd in eerste klas been. Speling wordt weggenomen en het stootvilt vernieuwd. Oud ivoorbeleg wordt in de orgelkast bewaard.

Het pedaalklavier zal geheel worden gerestaureerd.

Bestaande manuaal- en pedaaltoetsmechanieken zullen waar nodig worden hersteld. De aanleg van de pedaalkoppel wordt gerestaureerd, inclusief draadwerk met leermoeren (i.p.v. ringklemmen).

Er is op plaatsen teveel speling in de houten winkels (1963) waardoor er een fragiele indruk ontstaat. Om dit te verhelpen zullen er vier nieuwe winkelbalken (t.b.v. Hoofdwerk en Bovenwerk) worden gemaakt met daarin de te restaureren bestaande houten winkels. Ook in het Pedaal komen twee nieuwe winkelbalken. De abstractverbindingen worden hierop aangepast met klassiek omgebogen messing draad. Mechanieken worden ter plaatse ingeregeld.

f - pijpwerk

Omdat het orgel niet waterpas staat, staat ook het pijpwerk scheef. Dit is een probleem, omdat het pijpwerk is gemaakt van een legering van lood-tin en daardoor enigszins buigzaam is. Een orgelpijp is aan de onderzijde aan één kan zijde open (het zgn. 'labium', d.w.z. de 'klankopening'), waardoor het verbuigen, dan wel knakken van het materiaal aan deze zijde een extra groot risico vormt. Door de pijpen niet loodrecht staan, zijn ze tevens instabiel: door het leunen en hangen van grote orgelpijpen tegen andere materialen (kastwerk, snijwerk, andere pijpen, roosters, etc.) ontstaat vervolgschade. Instabiliteit is tevens een van de oorzaken van de ontstemming op dit moment.

Verschillende houten pijpen hebben last van gesprongen lijmnaden, danwel scheurvorming. Metalen pijpwerk vertoont gescheurde bovenranden (stemschade als gevolg van slechte bereikbaarheid). Het papier waarmee hoeden van de gedekte pijpen op hun plaats houdt, is versleten.

De muzikaal-technische samenstelling van het orgel (de zgn. dispositie) is in 1963 deels hersteld naar de situatie-1773, met handhaving van materiaal (o.a. tongwerken) uit 1841. De intonatie is toen drastisch herzien. o.m. door opsnode-verlagingen, afschrappen van de kernen bij labiaalpijpen en aanpassing van tongen en/of kelen bij tongwerken.

Er is in 1963 geprobeerd de klank van Delahaye te benaderen, maar dat is niet helemaal gelukt. Vooral de aansluiting tussen het oude pijpwerk en de allerhoogste De Koff-registers (Cimbel en Terts) ontbreekt. Laatstgenoemd pijpwerk uit 1963 is zeer klein van formaat en het materiaal is daarom qua klank niet goed aan te passen. Het is daarom beter deze registers 'over' te doen, zodat ze straks wél aansluiten in de totaalklank.

Aanpak

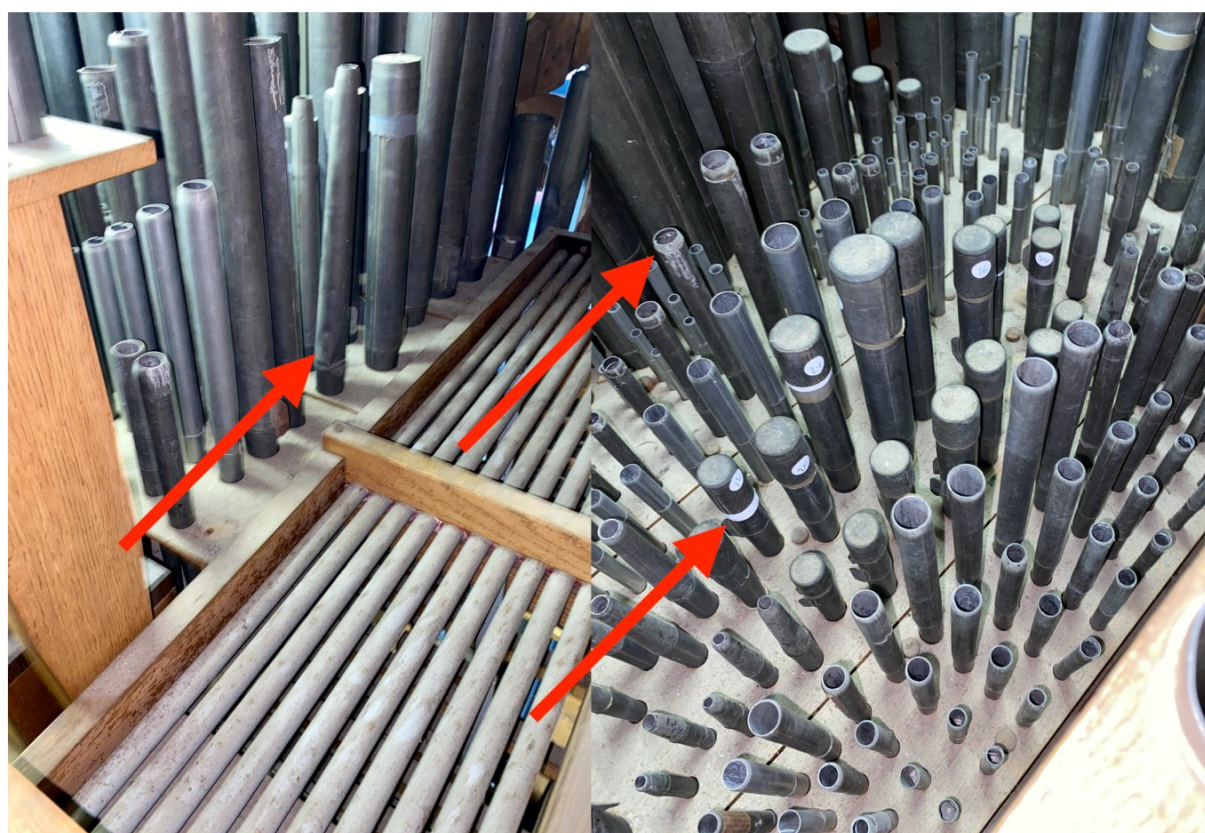
Het metalen pijpwerk moet worden hersteld en zonodig verlengd. Nader onderzoek naar de stemtoonhoogte i.s.m. de RCE moet uitwijzen of het verstandig of noodzakelijk om deze een paar Hz verlagen. De hoedafdachtingen van de metalen gedekte pijpen moeten worden vernieuwd.

De houten pijpen zullen worden nagezien op losse lijmnaden en krimpschade en waar nodig worden hersteld. De stoppen en voorslagen zullen goed sluitend worden gemaakt, de stoppen zullen integraal worden voorzien van nieuwe pakkingen van vilt en leer.

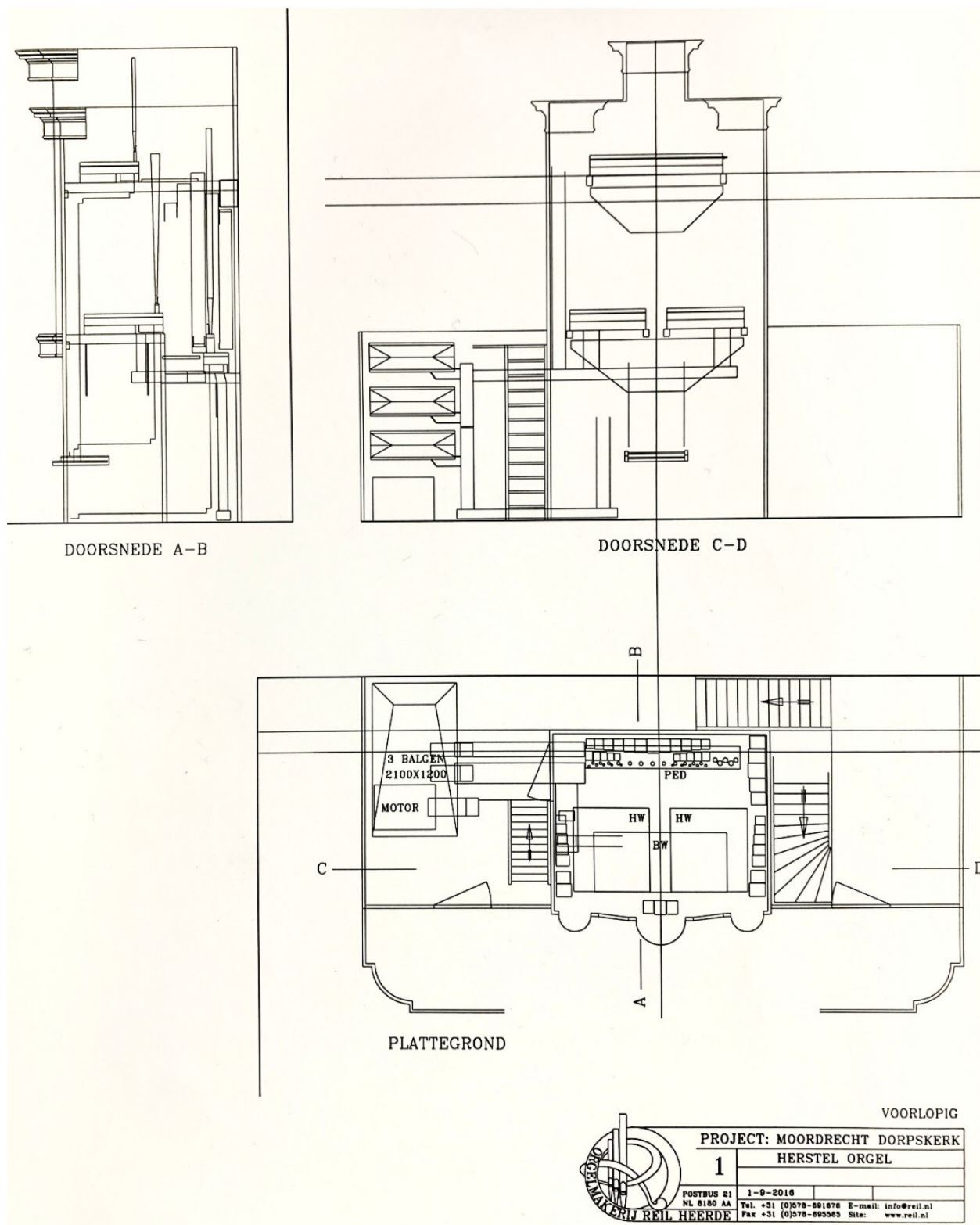
De koppen en stevels van de Trompet en Dulciaan (beide 1963) zullen worden gehandhaafd en waar nodig hersteld. Kelen, waar van toepassing, herstellen naar toestand-1841. Geprobeerd zal worden de tongen met behulp van XRF-meting te dateren (in samenwerking met RCE). Indien zij van 1963 zijn, worden ze mogelijk vernieuwd.

De uit 1963 daterende pijpen van de Terts 1 3/5', Cimbél III en het hoogste koor van de Cornet worden nieuw gemaakt om zodoende het klankbeeld meer homogeen te krijgen.

Herstel van de klankgeving zal plaatsvinden in samenspraak tussen orgeladviseur, orgelmaker, RCE-deskundige en orgelcommissie.

Schade en scheefstand aan het pijpwerk.

Tekening orgelmakerij Reil. De tekening is van belang vanwege de nieuw te maken trap en vanwege de balgen die in het vlak C-B van de plattegrond geplaatst zullen worden. Deze balgen zijn vanuit de kerk niet zichtbaar.

4 - BIJLAGEN UIT ARCHIEFONDERZOEK

Onderstaande gegevens zijn in 2023 verzameld door [REDACTED], en zijn afkomstig uit de archieven van de Église Wallonne van Gouda en de Hervormde Gemeente Moordrecht. De gegevens zijn hieronder, als bronnenmateriaal, zonder nadere toelichting overgenomen.

14/2/1769 - BESTEK DE LA HAYE, DEFINITIEF AFSCHRIFT 14 EN 22 JUNI 1771

Bestek waarop Monsr. [REDACTED], [REDACTED] Orgelmaker te Antwerpen aanneemt, te leveren een nieuw orgel in de Walsche of Gasthuyskerk der stad Gouda, in alle deelen en poincten hier onder gespecificeerd.

1. Het gemelde werk zal bestaan uijt twee ManuaalClavieren, met een aanhangend pedaal. Voor het onderclavier het kleijne en voor het bovenclavier het grote orgel, tzamen in eene kas bij elkander zo geplaatst dat er overal ruijnte genoeg wordt overgelaten het werk te kunnen stellen.
2. Voor het groot orgel 2 nieuwe secreeten of windladen, voor het kleyne 1 dito; alle van goed droog eijkenhout.
3. Op 't groot orgel deze stemmen:
 1. Prestant 8 vt in 't gezigt van voren Engels gepolijst tin; van afgteren specie de labiums opgeworpen gelijk die van 't grote kerks orgel.
 2. Holpijp 8 vt van dikke taille, de 12 grootste van eijkenhout. De overige gelijk ook de volgende stemmen, alle van specie, onder de 100ll loot 20ll tin.
 3. Prestant 4 vt
 4. Flutravers 4vt in toon dog 8vt in maat. 5 a 6 onderste gedekt. [4. Fluyt traversiere superius sprekende 4 voet de bas gestopt.]
 5. Octaaf 2 vt
 6. Quintfluyt 3 vt
 7. Tertiaan
 8. Cornet 6 dik van de dikke taille (halv)
 9. Fournitür 4 dik
 10. Cimbaal 3 dik
 11. Bombart 16vt de 12 grootste van hout de overige van blik met lood er boven op.
 12. Trompet 8vt van dito blik gehalveert.

Kleijn orgel

1. Prestant 4vt
2. Holpijp 8vt de grootste van hout [de 12 grootste van hout de overige van specie]
3. Roehrfluijt 8vt de 12 grootste dito
4. Fluyt 4 vt
5. Gemshoorn 2vt
6. Octaav 2vt
7. Flajolet 1 vt
8. Sexquialtra 2 dik gehalveert
9. Kromhoorn 8vt van tin (gehalveert)

Dus in alles 21 stemmen.

4. — Hiertoe zullen gemaakt 3 blaasbalgen lang 6vt breed 3vt.
5. — Twee walsborden van ijzer.
6. — De twee manuaalclavieren 53 claves; beginnende met groot C, eindigende met e3. De platte, van wit-been, de semitonen van swart ebbenhout. Een pedaalklavier in getal, legging, wijte &c na dat van het Grote Kersorgel. Gekoppeld aan het bovenclavier welk boven clavier weder met een drukkoppeling (in werking als dat van de Grote Kerk) het onder clavier kan doen spreken.
7. — Een Tramblant in 't kleyne orgel. Een Ventiel. Twee Windafsluytingen, welke benevens de andere registers in een net geschaarden orde, gelijk in 't Gr. Kerks orgel zig behendig laten regeeren.
8. — De trekkers van de clavieren moeten perpendiculair lopen, en aan ijder dezelve een schroef en moêr. In eens; alles moet zo veel mogelijk is, in maniere van meergemelde Grote Kerks orgel ingerigt worden, gelijk schikking der pijpen, de netheid en vlugge aanspraak, voeten der tongwerken, en wat dies meer zig aldaar in aantreft dat in dit bestek kan nagevolgt worden.
9. — Den orgelmaker moet ten zijnen laste neemen alle de materialen hier toe nodig, waaronder ook begrepen is, al het ijzerwerk. Mitsgaders een blazer zo lang voor zijn rekening tot dat het werk is geëxamineerd.
10. — De Heeren Bestederen nemen voor hunne rekening de transporten der goederen van Antwerpen op Gouda zo veel tot dit werk nodig is. De kas, oxzaal zoldering, deuren en beschotten die het werk sluyten als mede alle de leggers waar op het orgel zo binnen als buyten rusten.
11. — Na de opneeming is den orgelmaker verplicht 2 jaren het zelve voor zijn rekening te onderhouden en alles wat er in dien tijd door nieuwigheyd aan defect kooft ten zijnen koste te herstellen.
12. — Het werk zal speelbaar moeten zijn tegen augustus 1770 en wat er verder nog aan ontbreekt in dat zelvde jaar afdoen.
13. — De toon van het werk zal dus in hoogte zijn: dat de G evenaard met de halvuursklok der grote tooren. [12: De toon van 't werk moet zijn kerk-toon]
14. — Wanneer alles wat in dit bestek vermeld staat, trouw en eerlijk is vervaardigt, en van onpartijdige mannen (welke de WelEerw.Heeren bestederen na goeddunken daar toe zullen verkiezen) opgenomen en goedgekeurd is, zo zal den maker daarvoor genieten de zomma van drieduyzend seshondert guldens.
[na goedkeuring: 'boven welke gemelde somme, den aannemer nog tot een premie sal genieten de somma van vier hondert gulden, mits denselve in de maand mey 1772 met zijn in persoon, alhier binnen dese stad is, en sonder daar van af te scheyden voorgaat, tot het geheele werk sal zijn afgemaakt']

Actum ter kerkenraad, den 14e februarij 1769 — Louis del Haije

=====

9/1/1770 - BESTEK ORGELKAST, TE TIMMEREN DOOR JASPER VAN ARKEL

[Uittreksel]

2. — Den aannemer zal op de zolder zijn kast nederstellen, de stijlen daar van zullen moeten zwaar zijn 4 a 4 dm, het regelwerk zwaar 3 a 4 dm, beide van goed droog greijne hout, met pen en gat in elkander gewerkt, de kast zal moeten diep zijn 6 voeten, de beschotten ten wederzijde tegen het regelwerk zullen moeten zijn een duim dik van goed grijne hout, van agter in de onderkast zal hij moeten maken een deur, ten eijnde den orgelmaker bij zijn werk kan komen, mede van grijne hout en

zoo dik als de beschotten wel opgeklamt met hangsels en een slot, als ook agter in de bovenkast een dito deur als voren, en binnen in de bovenkast in de rondt een behoorlijke plank zwaar ander halve duim, waar op den orgelmaker kan bijde pijpen komen, de gemelde kast zal boven digt moeten worden beschoten met goed droog grijne hout een of drie vierde duim dik na vereijsch van 't werk. [...]

4. — Den aannemer zal ook moeten maken en stellen agter de gemelde orgelkast, een kast daar de blaasbalken in moeten geplaatst worden ter lengte van tien en een halve voet, breedt zes voeten en hoog zeeven voeten, de stijlen moeten zijn van goed grijne hout, zwaar 4 en 4 duim, daar in moet gemaakt worden sleuven daar de stokken van de blaasbalken doorgaan, de beschotten moeten zijn van goed vuure hout ter dikte van een duim, daar in te maken een deur van het zelve hout en dikte met hangsels en sluijtwerk ten eijnde altoos bij de blaasbalken te kunnen komen, de kast moet van boven digt beschoten worden.

5. — Den aannemer zal gehouden zijn alles zoo van hout, ijserwerk, spijkers en lijm het gunt aan de voorgemelde orgelkast en kast tot de blaasbalken nodig zal zijn ten zijnen kosten te leveren, en alle voeten en duimen zullen moeten zijn Rijnlandse maat. Den aanneemer zal het gemelde werk tot op het stellen na moeten klaar hebben op den 1 julij dezès jaars 1770 en daarenboven gehouden zijn indien de hoeken ten wederzijden van stadswegen met lijstwerk niet worden gemaakt, ten zijnen kosten zulks te moeten doen.

6. [REDACTED] Ed. Heeren Kerkmeesteren behouden aan zig het maken van het snijwerk en het leveren van het hout daar toe. [...] Aanneemsom *f* 550

20/6/1770 - BESTEK JACOB BEEKMAN MEESTER BEELDHOUSER

[Uittreksel; interessant vanwege werkproces, afspraken, etc. moet klaar voor mei 1771.]

3. — De twee stukken ornament booven de kleynen deuren neevens het orgel, zijnde de wapens van de stadt en consistori.

De boovengemelde beeldhouwerij zal in een goede order comform de teekening daarvan zijnde moeten gemaakt worden, van goed eijken of greijnen hout of daar dienstiger is, goed linden hout, alles onder de directie en naar goedvinden van [REDACTED] architect, ook zal den aanneemer gehouden wezen als het gemelde werk word gesteld daar bij te wezen ook al het mankeerende of defecte bij te maaken. [...]

14/1/1773 - KEURINGSRAPPORT [REDACTED] EN [REDACTED]

Aan de WelEdele en Wel.Eerw. Heeren Kerkenraden der Walsche Gemeente binnen de Stad Gouda.

Hebben de eer met alle onderdanige respect te kennen te geeven [redacted] organist van de gereformeerde Oude Kerk te Amsterdam, en [redacted], organist van de Grote Kerk te Gouda, als bij de WelEd. en WelEerw. Heeren Kerkenraden van de Walsche Gemeente te Goude aangestelde examinatooren van het door Louis de l'Hay nieuws gemaakte orgel in de walsche kerk in *gemelde* stad, bekennen bij dezen, het *gemelde* werk zo nauwkeurig als mogelijk is te hebben geëxamineert en gevisiteerd, en hebben bevonden dat het *gemelde* werk conform in alles het daar van gemaakte contract is gebouwd. Ook daar en boven dat aan de ondergetekende geene de minste fouten zijn voorgekomen; waarom de ondergetekende met alle vrijmoedigheid durven verklaaren dat het *gemelde* werk goed en volkomen is; en deszelfs stemmen wel geregistreerd wordende hunne vereischte orgel geluiden tot het gehoor brengen.

Of schoon de Tremulant volgens 't *gemelde* bestek zijne werking alleen zoude verrigten moeten in de kleine windlade, zo is door de laatst *gemelde* examinerator om gewigte redenen (welke door den eerstgem. examinerator ten vollen is geaprobeerd) goed en nodig gevonden den zelve in beide de windladen te doen werken.

De door de *Examinatoren* aangewezen gewoonlyke kleine ontzettingen der toonen, welke men in nieuw gemaakte orgelen altijd aantreft, belooft den orgelmaker onder 't opzigt van laatst *gemelde* examinerator tot vollen genoegen na te zien en in order te brengen.

Wat het uithalen van de knoppen der afsluitingen betreft, deze worden, 't is waar ingestoten, daarze anders uitgehaald worden; dog dit is maar verkiezing van den orgelmaker geweest, en bij den gebruiker (des gewoon) van 't zelfde effect, terwijl deze afsluitingen dog nergens anders toe dienen, dan bij 't hangen van een of meer toetzen, waar op men als dan den knop der afsluiting met regt moet uithalen om zijn werking te kunnen verrigten.

Nog is bij den eerst*gemelde* examinerator in consideratie gekomen, dat vermits de lambrising van het oxzaal, zo extra-ordinair laag is, of daar door niet te veel onvrijheid en opzigt wegens het heen en weer passeren op het orgel, in de kerk zal worden veroorzaakt, en uit dien hoofde door middel van een gordijn (gelijk men op diergelijke lage lambrising meer ontmoet) zoude kunnen worden belet en gepreserveerd.

Als meede dat nadien de tinnen gepolijste toonpijpen zich in de kerk als bijna loode pijpen vertonen ('t geen door den assistent van den eerst*gemelde* examinerator aan den zelve is bericht) of zulks niet door het toebrengen van meerder licht zoude kunnen worden verbeterd.

Eindelijk is door den *gemelde* assistent van den eerst*gemelde* examinerator berigt, dat de plaats daar de binnen pijpen staan zeer donker is, en uit dien hoofde zeer nodig om door het maken van een deur op de bekwaamste plaats het nodige licht daar te bezorgen, ten einde het gebruik van het gevaarlijke kaarslicht bij zulke drooge materialen niet nodig te hebben.

Al het welke wij ondergetekende d'eer hebben om de weled. en weleerw. Heeren van de Walsche Kerkenraad der stad Gouda, ter goeder trouwe te kunnen declareren. Waar mede de ondergetekende hopen aan haare toevertrouwde commissie te hebben voldaan.

Actum Gouda, den 14de january 1773 — X dit is 't merk van [redacted] — [redacted]

=====

1806 [?] ONGEDATEERD RAPPORT J.P. SCHMIDT

Op order van de Heeren Bestuurders der Waalsche Gemeente, heb ik [] en den Organist [] het kerk orgel geexamineert en de volgende gebreken in bevonden

Groot Manuaal of Booven Clavier

1. Prestant 8 voet, in het gezicht is vol vlakken en roest, de onderste octaaf spreken weijnig en in het geheel te zagt, weijl de conducten te eng zijn
2. Holpijp 8 voet, de onderste octaaf van hout spreekt te zagt, en zijn van geen booven doppen verzien en eng van mensuur
3. Prestant 4 voet spreekt schraal en te eng van mensuur
4. Fluijt Travers 4 voet te zangt van geluijt
5. Octaaf 2 voet te scherp van geluyt en eng van mensuur
6. Quint 3 voet is te zagt van geluijt
7. Tertiaan is te scherp van geluijt
8. Cornet 6 sterk is te scherp van geluyt en verscheyde peijpen defect
9. Mixtuur 4 sterk bijna geen thoon, die wel spreekt, en verscheyden pijpen defect
10. Cimbels van geen nut, en veel peijpen defect
11. Trompet 16 voet, de onderste octaaf van hout, spreekt reedelijk wel, de overige zijn van blik, en verroest, de meeste hoozen zijn wegens dunte verzakt, en ijsere krukken die niet goed zijn.
12. Trompet 8 voet, dito van blik in dezelfde gebreken als Trompet 16 voet, en staat te digt aan Trompet 16 voet.

Onder Clavier off Booven Manuaal

1. Prestant 4 voet spreekt schraal verscheyden peijpen en voeten defect, en staat te digt en eng mensuur
2. Holpeijp 8 voet de onderste octaaf van hout, zijnde geen boven doppen in, en spreken te zagt
3. Roerfluijt 8 voet is zagt verscheyden roere defect
4. Fluijt 4 voet te zagt
5. Octaaf 2 voet te schraal en eng mensuur
6. Gemshoorn 2 voet, moet beeter geintoneert werden
7. Flagolet 1 voet reedelijk
8. Sequalter te sterk [!]
9. Kromhoorn 8 voet, de onderste octaaf te scherp verscheyden hoozen defect en eijzere krukken.

Art. 1 — De drie blaasbalken zijn, niet voldoende, als het orgel na behoren geintoneert is; den benoedigte wind te verschaffen, als ook de aanleg van de wind canaalen is niet wel ingerigt en te enge.

Art. 2 — Alle drie windlaaden zijn met doorspraak, de windstokken zijn opgespeijkt, en met geen leeder voorzien, de meeste veederen onder de kleepen hebben geen veerkracht meer.

Art. 3 — Het regeerwerk of abstrakten moeten nagezien werden en met roosters voorzien worden, als ook het registratuur.

Art. 4 — De koppeling van de clavier moet nagezien werden, weijl dezelfde geduurig haapt.

Art. 5 — Alle registers zijn te schraal en moeten beeter intoneert werden.

=====

3/6/1806 - BESTEK WERKZAAMHEDEN J.P. SCHMIDT

Verbeeteringe van de opgegeeven gebreeken van het orgel in de waalsche kerk.

1. Prestant 8 voet in het gezicht moeten de roestvlakke, zo het de dikte van de specie het toelaat, daar uyt gewerkt werden, en wederom opgeschuurt, verders met andere conducten verzien, als dan beeter tot aanspraak gebragt.
2. Holpeijp 8 voet, die met conducten werden afgeleijde houte, of specie pijpen moeten met grooter conducten verzien werden, twee groote houte pijpen, die weijder van mensuur zijn, daar bij maaken, en booven dopen in alle houte pijpen maaken, en de specie pijpen ook twee bij maaken, op dat het geheele register wijder van mensuur werd, om het geluid mollig te maaken en het scherpe te beneemen.
3. Prestant 4 voet terweijl dezelfde te scharp spreekt moeten ook de twee grootste bijgemaakt werden, en daar staan eenige van dit register in het gezicht, moet ook ander conducten voor zijn, en die binnen staan opnieuw in de brillen ingepast werden.
4. Fluijt Travers 4 voet, doet geen effect, en is alleen in de rechterhand, in die plaats, een nieuwe Bourdon 16 voet rechterhand van goede specie om beeter grond, en molligheijd in het geluid te brengen en het scherpe te beneemen.
5. Octaav 2 voet ook te scharp van geluyt en eng van mensuur, zo dat ook twee groote pijpen daar bij gemaakt moeten werden.
6. Quint 3 voet moet sterker tot aanspraak gemaakt werden.
7. Tertiaan brengt te veel scherp te bij het geluid in die plaats een nieuwe Holfluyt 2 voet van specie.
8. Cornet 6 sterk veele pijpen defect en te scharp van geluid moet beeter intoneert werden.
9. Mixtuur 4 sterk, weijl verscheyden pijpen gebrooken en zo slegt zijn, dat daar anderen voor moeten zijn, en veele moeten gesoldeert werden.
10. Ceimbel is te scharp, in het geheel van geen gebruik in die plaats een nieuwe Spitzfluyt 4 voet van specie mollig en sterk van thoon.
11. Trompet 16 voet in plaats van blikke corpus, nieuwe van specie, als ook benodigste nieuwe specie hoozen, ook eenige nieuwe hoozen en koppen, en in plaats eijzere, kopere krukken.
12. Trompet 8 voet voor de blikke corpus nieuwe van specie hoozen, en eenige houte hoozen en koppen en kopere krukken, en die te dicht staan moeten na vooren op de windstok geleyd worden.

Onder Clavier, of Boven Manuaal

1. Prestant 4 voet, deweijl dezelfde te scharp spreekt, moeten twee van de grootste nieuw bijgemaakt werden; verscheijden nieuwe voeten, en daarbij staat hij zo dicht, als dat hij op zig zelfs niet wel kan spreken, en daarbij beneemt hij die twee naast hem geplaatste registers derzelfer uijtspraak, zo dat de grootste noodzakelijk met conducten op een windstok na boven geleyd moeten werden.
2. Holpeijp 8 voet de houte pijpen met booven dopen verzien werd, en sterker van thoon maaken.
3. Roerfluyt 8 voet sterker van thoon maken, en de stukke roeren soldeeren.
4. Fluijt 4 voet sterker van thoon maaken.
5. Octaav 2 voet twee grootste bijmaaken, en dan verder in de brillen in passen.
6. Gemshoorn 2 voet beeter geintoneert werden.
7. Flagolet 1 voet dito
8. Sexquialter, de wijl dezelve zo scharp is, in de plaats een Præstant 8 voet rechterhand, om meer molligheijd en doordringerder te maaken.
9. Kromhoorn 8 voet de onderste octaav weijder corps maaken, en de mondstukke veranderen, om het raatelen te beletten, en de nodige nieuwe hoozen daarbij maaken en in plaats eijzere kopere krukken.

Art. 1 — Om de benoodigde wind te bekoomen, zo moet een die thans bij het orgel, nieuwe blaasbalk in zijn soort gelijk voor handen zijn, gemaakt werden, en zo veel mogelijk de wind egaal maaken, ook andere canaalen, en beeter aangelegt werden en zo veel mogelijk de windstooting te beneemen.

Art. 2 — Alle het Peijpwerk moet van de windlaaden afgenoomen van stoff gesuyvert en het pijpwerk dat gebrooken, gesoldeert werden.

Art. 3 — Zo veel doendlijk is de doorspraaken zoeken te verhelpen, de windstokken die het noodig hebben met leeder, en met eijzere schroeven verzien en de windstokken van de windlaaden genoomen werden en naagezien.

Art. 4 — De veeren die haar kragt verlooren nieuwe in plaats maaken.

Art. 5 — Het regeerwerk of abstracten, om het door elkander slingeren te beletten, moeten roosters voorgemaakt werden.

Art. 6 — De koppeling van de clavieren, die geduurig hapert nagezien en verholpen werden.

Art. 7 — Zo veel mogelijk het scherpe geluijt wegneemen, en mollig en doordringend het peijpwerk intoneeren en stellen.

Art. 8 — Het oude pijpwerk daar nieuw in plaast komt blijft ter dispositie van den aanneemer.

Art. 9 — Den orgelmaker neemt verder alles voor zijn reekening als benodigt timmerwerk, het vergrooten van de kast, daar de blaasbalken inleggen, gelijk het veranderen van de blinde aan de orgelkast, als ook den blaasbalk treeder en het noodig ligt en vuur.

Art. 10 — Bij het begin van het werk zal den aanneemer tegesteld werden $\frac{1}{3}$ van de bedongene somma, de rest na volbragt werk.

Art. 11 — Den aanneemer zal het werk agter een afmaken.

Art. 12 — De Heeren aanbesteeders behouden voor zig, als den aanneemer zijn werk volbragt te hebben aangeeft, hetzelfde door deskundige te laten examineeren.

Art. 13 — Den aanneemer zal voor dit alles genieten in Hollands Courant, de somma van elfhondert en zeeven en tachentig guldens.

Eerwaarde kerkenraad ten dien opzichte ten vollen door deeze aanneemende en belooven, de het voorsz. orgel geheel en alleen ten mijn's ondergeteekendens kosten, te zullen repareeren van alle defecten hoe ook genaamd, die tusschen dato deezes en palmo [?] julij 1807 aan hetzelfde orgel mogten koomen gelijk het stellen daar van ook voor mijne reekening ben neemende bij deeze.

Actum Gouda den 3e junij 1806 — [REDACTED]

8/5/1806 - KEURINGSRAPPORT H.H. FREIJTAG EN J. TOURS

Aan de Eerwaardigen Kerkenraad der Walsche Gemeente binnen Gouda, geven de ondergetekende [REDACTED], organist van de Groote Kerk te Rotterdam, en [REDACTED] Orgelmaker te Groningen thans opzigt hebbende over het orgel te Rotterdam te kennen dat zij de reparatie of verbeteringen aan het orgel in de walsche kerk gedaan door [REDACTED], [REDACTED] orgelmaker in Gouda, als door ulieden daartoe verzogt en gequalificeerd, met het daar van gemaakte contract, hebben geexamineerd en bevonden.

Dat den orgelmaker voor zoo veel als doenlijk was aan zodanig gebrekkig werk, voldaan heeft aan zijn bestek of contract, behalven eenige kleine defecten, die den orgelmaker zijn opgegeven, en die hij heeft aangenomen te zullen verbeteren en wegnemen voor de tijd der speeling op den 20ste mey bepaald, en waarvan wij d'eer hebben hierbij copy te voegen.

Voorts moeten wij opgegeven, dat door den orgelmaker buiten zijn contract zijn gemaakt drie nieuwe blaasbalgen van best eikenhoud, de beide windladens verdiept, en bij de Bourdon 16 voet, in de bas een nieuwe fluit 4 voet gemaakt, alle welke zaken zeer veel verbetering aan het orgel toebrengen, kunnende wij nog ten slotte getuigen, den orgelmaker met de bewerking van de blaasbalgen, canalen, aanvoering en kracht van wind, alle lof verdient.

En hier mede vermeenen wij te hebben voldaan aan Ulieder intentie, en noemen ons met verschuldigde achting, Uwe bereidvaardige dienaaren,
[redacted], organist — [redacted], orgelmaaker.

8/5/1806 - INSTRUCTIE TOURS EN FREIJTAG AAN J.P. SCHMIDT

Eenige defecten gevonden aan het orgel in de Fransche Kerk te Gouda gevisiteerd en notierd den 1 May 1806

1. — Klein b in het onderclavier boven werk, gaat te taay benevens enige andere, di te swaar drukken, moetende de clavier gelijkmatig te bespeelen zijn.
2. — De overloop in de Manuaals-laad, tusschen e2, f#2 die zich bijna in alle registers laat horen, moet weggenomen worden.
3. — De intonatie moet verbeterd worden in de volgende stemmen.
Trompet 16 voet a1, d2, e3
Holpijp 8 voet F#, f# te zacht
Cornet disk: eenige suiverder te stemmen.
Trompet 8 voet F#, g1, g#1
Octaaf 4 voet, f#, f1, f#2, c#3
Quint 3 voet b1, e2, f#2, b2, c#3
Mixtuur g2, c#3
Præstant 8 voet f#1, g#1
Deze genoemde stemmen behoren tot het boven clavier Manuaal

BovenWerk onderste Clavier

Woudfluit 2 voet E te zacht
Spitsfluit 4 voet g# d2
Flageolet 1 voet g, g#2, d#2 niet op toon
Echo-fluit 8 voet E, H, g#
Fluit 4 voet C#, D#
Octaaf 2 voet G#, h1

Het Cromhoorn 8 voet moet nagesien worden en zoo veel doenlijk van hardigheid in de aanspraak, verbeterd worden, benevens de twee Trompetten op het Manuaal.
De Temperatuur moet verbeterd worden, dan komen de tertzen beter uit.

Het geheele werk moet nog eens overgestemd worden.

20/10/1839 - BRIEF H.B. LOHMAN AAN KV

[Betreft gebreken; hier alleen opgenoemd wat níet in het bestek van 20/2/1840 voorkomt.]

Punt 2: 'Het abstractuur en regeerwerk op gelijke wijze repareeren als tot een deugdzaam werk benodigd is, waartoe zullen worden aangebragt twee reijen nieuwe koperen winkelhaken voor eene betere speelaart, ter vervanging van de liggende en zwakken ijzeren walsjes [...].'

Punt 3: 'Een nieuwe Bourdon 16 voet met zijn toestel ter plaatzing; en een nieuw eind hoofdcanaal voor betere toevoer van de wind tot het hoofdmanuaal.'

Punt 4: 'Het egaliseeren van de tongwerken door dezelve mannelijker toon te geven, en daartoe de mondstukken met tinnen platen te dekken en met geschikte voeringen te voorzien. [...].'

Begroot op *f* 1.215,—.

Nog enkele andere opgaven: Dulciaan ipv Kromhoorn *f* 220, Nieuw front *f* 525.

12/12/1839 - ADVISEUR VAN VREUMINGEN AAN KV OVER ORGEL

Ingevolge UWelEd. verzoek, mij op den 9 december l.l. na Moordrecht hebbende begeven ten einde inspectie van het orgel te doen; inzage van het bestek te nemen en een calculative opgave der reparatie en vernieuwingen te doen, zoo heb ik de eer UWelEd. door dezen te dienen van bericht.

Wegens de inspectie:

Het Boven-klavier heeft gebrek aan aanvoer van wind; vereischt een ruimer kanaal en heeft doorspraak.

De Flageölet 1 voet, is voor het grootste gedeelte sprakeloos.

De Kromhoorn 8 voet, is slegt en mager van toon.

De koppeling is onbruikbaar.

Het mechaniek van het registratuur is slegt en laat veel te wenschen over.

Het klavier rammelt, en is hinderlijk voor den bespeler.

Op het Hoofd-manuäal, heeft veel windverlies plaats.

De veren der speelkleppen zijn te zwak.

De toetzen spelen te diep, rammelen en zijn te kort in den dag.

De Trompet 16 voet Bas, deugt niet voor deeze dispositie.

Veel pijpwerk is te dun en defect.

Front is 'heel slegt, en er bestaat geen mogelijkheid om uit het zelven een goeden toon te verkrijgen'

Blaasbalgen en kanaalen zijn lek.

'In het bestek had ik aanmerkingen op art. 2: moet de discant van Trompet 16 voet vervallen?

op art. 3: vervalt de Fluit 4vt Bas, welke nu op de stok van de Bourdon 16 voet staat?

op art. 4: het komt mij voor dat bij het einde nieuw hoofdkanaal, ook een nieuw kanaal voor het Bovenwerk moet worden gevoegdt.

op art. 7: De nieuwe klavier-toetzen, moet langer in den dag zijn als de oude: moeten zoo diep niet neêr gaan want zulks kan verholpen worden, door de nieuwe winkelhaken. Het oude foudraal vervalt en moet vervangen worden door een nieuw.

op art. 9: het geheele front moet met opgewerpene labiums worden vervaardigt. De labiums moeten verguld worden met best antimonie goud, en de mensuur moet volstrekt niet minder zijn als de oude.

Hierover ██████ ██████ gesproken hebbende, welke toevallig in de stad was, zoo zijn de uitkomsten als volgt:

op art. 2: de discant der Trompet 16 voet blijft bestaan.

op art. 3: de Fluit 4 voet vervaldt

op art. 4: zal reguard geslagen worden.

art. 7: alles wordt aangenomen.

art. 9: word alles behalven het vergulden der labiums geaccepteert, uit hoofde de labiums van het oude front onverguld zijn'. Bij opgave der kosten voor het nieuwe front was op onvergulde labiums gerekend.

[volgt calculatie van kosten ook prijs voor nieuwe Vox Humana]

20/2/1840 - BESTEK EN CONDITIEN - GEBR. LOHMAN

1. — Het geheele ontleedbare gedeelte van het orgel zal van deszelfs plaats worden genomen, als pijpwerk, regeerwerk en abstractuur en alles wat verder bij de te ondernemen vernieuwing reparatie en verbetering nodig zal zijn. Vervolgens het geheele werk schoongemaakt, het windgevend gedeelte van deszelfs lekkaadje op eene solide wijze met deugdzaam leder en welbereide lijn hersteld en het pijpwerk opvorming [..., informatie pijpwerkherstel, belangrijke passage volgt nu...] 'Eenige dunne pijpen als bij de groten van de Bourdon 16 voet discant, spitsfluit en gedektfluit 4 voet zullen ter egalisatie aan het goede gedeelte met nieuwe corporaa's of voeten of waar zich ondeugende deelen daaraan mogen bevinden van beste orgelspetie worden worden voorzien en in de beste order gebragt terwijl de geheel onbruikbaren door geheele nieuwe van bovengenoemde spetie zullen worden vervangen, daarna zullen alle de pijpen in behoorlijke stand en de groten waar zulks nodig is aan latten of aanhangstukken & steunde weder op de windladen worden geplaatst nadat dezen de volgende reparatie hebben ondergaan.'

2. — [stokken worden afgenomen en van doorspraak gezuiverd, slepen sluitend gemaakt. Waar 'de regeling dit vordert' zullen nieuwe pijpstokken en stoelen gemaakt worden, alsook 'nieuwe bruggen met deszelfs verleidingen en rioolen conducten ... voor eene nieuwe Bourdon bas, zullen op de meest geschikte plaats en wijze worden aangebragt alles van deugdzame houtsoorten en materiaalen.] 'De Trompet 16 voet zal geheel vervallen en in deszelfs plaats de Fluit 4 voet worden aangebragt waarbij tot aanvulling van de bestaande bas alsnu de ontbrekende discant door de aannemers zal worden bijgeleverd.'

3. — 'Er zal eene Bourdon bas 16 voet bij de bestaande discant van die benaming worden vervaardigt van best droog wagenschot en voorzien met losse mondstukken dewelke met koperen schroeven en met leder belegd zullen opgesloten worden om er altijd gemakkelijk afgenomen te kunnen worden. Deze pijpen zullen met welbereide lijn en houten nagels worden te zamengesteld zonder dat er eenig ijzerwerk of spijker aangebriikt zal worden.

4. — Er zal een nieuw eind hoofdcanaal voor een te bekrompen gedeelte van de windvoering worden aangebracht om de leidcanalen en windladen te kunnen voeden waartoe de leidcanalen van het bovenwerk in verband met dit werk alsdan ingerigt en voor de regeling van het regeerwerk eene betere leiding zullen bekomen, alles van best droog wagenschot en op gelijke wijze als de Bourdon pijpen te zamen gesteld.

5. — Het geheele abstractuur zal in eene betere staat worden gebragt om de vlugge en goede speelaart te bevorderen. Tot dat einde zullen de dwarsliggende ijzeren walsjes die tot overbrenging van de trekpunten dienen worden weggenomen en in deszelfs plaats twee reijen nieuwe winkelhaken van de beste wijze van werktuigkunde worden aangebragt, dewelke de handclavieren met het groote walsbord in verband zullen brengen; ook zullen de lange walsen van laatstgenoemd walsbord daar het nodig is eene behoorlijke ondersteuning ontvangen en het geheel wederom van nieuws goed gangbaar worden gemaakt.

6. — Het geheele regeerwerk zal in alle deszelfs punten worden geëgaliseerd en in goede werkende staat worden gebragt. De defecte trekkers en koppelstukken zullen door nieuwe van deugdzame houtsoorten worden vervangen en al het draadwerk zoo wel hier als tot het bovengenoemde abstractuur benodigd zal van best koper zijn.

De liggende walsen van het bovenwerk welke in verkeerde order zijn aangebragt zullen worden verplaatst en daar waar de goede regeling zulks vordert door nieuwen worden vervangen ten einde hier door de stuitende uittrekking van de registers worde vervangen door eene doelmatige werking, ook zullen zoo dit mogelijk bevonden wordt die registers welke als bas of discant aan de verkeerde zijde des claviers zijn geplaatst beter worden aangebragt zoo als het behoorde te zijn.

7. — Er zullen twee nieuwe handclavieren ter vervanging van de bestaande in alles naar de tegenswoordige en beste wijze van verdeeling worden vervaardigd en geplaatst, voorzien met eene inventie koppeling welke de twee handclavieren aan elkander kan verbinden en naar willekeur van den bespeeler (onder de behandeling zelfs der clavieren) zal kunnen worden af en aangezet.

Deze handclavieren zullen wat het toetzn en raamwerk betreft, uit zeer droog wagenschot, ter voorkoming van na... of doorbuigen van behoorlijke dikte worden vervaardigd.

De platte toetzen worden met best wit ijvoor belegd en de verhevene van mazief ebbenhout gemaakt.

De ramen en voorzetplankjes en het geheele uiterlijke dezer clavieren worden met mahonie hout belegd dat daarna gepolijst wordt. Ook wordt de bovengenoemde koppeling geheel van best regttradijg mahoniehout vervaardigd, lopende in palmhouten bussen met koperen asdraden en zoodanig ingerigt dat dezelve op den voor den bespeeler gevoegelijkste wijze en plaats aangebragt en in bas en discant ieder afzonderlijk kunnen worden getrokken, ook zal er een nieuw foudraal over de clavieren worden geplaatst.

8. — Indien alle deze deelen tot in deszelfs kleinste bijzonderheden zoo als ventielen en veeren in de windladen, het pedaal welbordje, spondingen in de windkasten kortom alles wat tot de binnendeelen des orgels behorende is daaronder begrepen behoorlijk zijn geregeld en in genoegzame staat zijn verbonden, te zamengesteld en tot deszelfs vereischte dienst in order zijn afgewerkt, zoo zal men overgaan tot de intonatie of in reine en welluidende aanspraak brengen van het pijpwerk.

Iedere stem of register zal naar deszelfs aanleg en aart bij eene doordringende, krachtige, tevens lieflijke aanspraak bekomen, waartoe geene kunstverrigtingen ter behoorlijke egalisatie en opfluistering zullen gespaard worden, terwijl de tongwerken ter bekoming van mannelijker toon met tinnen platen en naar eisch bevoerd met daartoe geschikte stoffe op de grootste mondstukken, zullen

worden voorzien en de tongen eene geheele nieuwe plooying met invulling van de daarbij benodigde dikkere en vastere nieuwe tongen van geslagen geel koper zullen ondergaan, ten einde het eigenaardige dezer instrumenten op deze wijze te verwekken, daarbij zullen tevens de krukken door nieuwen van best getrokken geel koperdraad worden vervangen en de koppen en stevels van derzelver gebreken hersteld worden op dat dezelve in eene deugdzame en solide staat worden opgeleverd. Dit een en ander verrigt zijnde zoo zal het geheele werk de generaale stemming ondergaan dewelke eene gelijkzwevende temperatuur tot grondslag zal hebben om uit alle toonsoorten even zuiver te kunnen speelen, terwijl tevens alle stemmen tezamen in reine harmonie met elkander accordeerende, zullen worden te zamen gebragt.

9. — Voor de bestaande Kromhoorn zal eene geheel nieuwe Dulciaan 8 voet van samenstelling en materialen naar de beste wijze van bewerking worden geleverd met alle deszelfs toebehoren als stevels, koppen mondstukken en krukken naar eisch voorzien, en geintoneerd als van zoodanig instrument verwacht kan worden. De keus om eene Vox Humana voor deze Dulciaan te kiezen, blijft aan heeren bestederen, tot dat eene te houden proefneming met of wegens eerstgenoemd geluid of register zal beslist hebben.

10. — Er zal een geheel nieuw front van best nieuw tin gemengd met tien ponden lood onder de honderd ponden ter bekoming van de daartoe benodigde gehalte in de plaats van het oude onbruiknare worden vervaardigd, hetzelfde zal dienen tot de Praestant 8 voet en alle overige in het gezigt geplaatste sprekende pijpen en verder naar [?] de daarbij tot invulling geplaatste figuranten, in rangschikking en afloop en order den voeten en in mezuur zoodaals zulks naar behoefte van het werk in verband met een welgevallig uiterlijk aanzien zal nodig zijn. Dezelve zullen alle met uitgedrevene labium ter versiering worden voorzien en het geheele front zal van de benodigde dikte vast en zindelijk bewerkt en te zamengesteld en op eene voortreffelijke wijze gepolijst worden.

11. — [Slotbepalingen. Werk moet klaar zijn op 9 november 1840. Kosten in totaal f 2.278, orgelmaker krijgt afkomende materialen.]

1841 - DAGBOEK/WERKVERSLAG LOHMAN [TRANSCRIPTIE JJS I.S.M. ORGELCOMMISSIE]

Geschreven/Bijgehouden door [REDACTED], organist van de Lutherse Gemeente Gouda

Het orgel heeft drie blaasbalgen van 't zuiverste ijkenhout, ieder

lang 8 ½ Rhijnlandsche voeten

breed 4 vt 5 duimen

de opgang is 14 duimen

De ligging is op zijn beste wijze als zijnde 5 graden onder en 5 graden boven het waterpas.

In ieder blad zijn twee ramen waarin vier ventielen welke ieder lang zijn in den dag 8½ dm en breed 3½ dm.

Iedere blaasbalg heeft twee monden door welke de wind in het hoofdkanaal stroomt.

Twee windladen voor 't hoofdwerk, [al deze maten controleren; [REDACTED] had moeite met de getallen]

De C-lade	is lang	46	rhijnlandse duimen
	is breed	34	rhijnlandse duimen
De Cis-lade	is lang	44 ½	rhijnlandse duimen
	is breed	34	rhijnlandse duimen

en bezet met 12 stemmen & 112 conducten.

Het bovenwerk staat op één windlade.

Dezelven	is lang	53 ½	rhijnlandse duimen
	is breed	25	rhijnlandse duimen

en bezet met 9 stemmen & 36 conducten.

Het hoofdkanaal heeft binnenwerks een inhoud van 81 rhijnlandse duimen.

Het nieuwe kanaal heeft 8 ½ & 8 ⅛ inhoud.

Het kanaal voor het hoofdwerk is buitenwerks 8½ & 5¼ rhijnlandse duimen.

Het lei-kanaal na het bovenwerk is buitenwerks 5¾ & 4½ rhijnlandse duimen.

De mengeling van het nieuwe front is 90 delen Banca-tin en 10 delen Spaans lood.

Groot C van Prestant 8 vt staat in het midden van den midden-toren; heeft een omtrek van 16 R. duimen.

Voorts twee zijtorens ieder van 7 pijpen en twee hollen, ieder met 18 pijpen.

Alle frontpijpen zijn met opgeworpen labiums.

't Hoofdwerk

<i>Stemmen</i>		<i>Omtrek in R.dm.</i>	<i>Pijpen</i>
Prestant	8	16	54
Bourdon	16	32 ½	54
Holpijp	8	18 (binnen)	54
Prestant	4	11	54
Spitsfluit	4	11½ (bij de mond)	54
Fluit	4	7 ¾	54
Quintfluit	3	6 ½	54
Octaaf	2	5 ¾	54
Waldfluit	2	6 ¼	54
Cornet uit	8	5	150
Mixtuur uit	1	3 ¼	216
Trompet	8	16	54
Te zamen 12 stemmen en			906 pijpen

NB: De Trompet 8 vt heeft in het groot octaaf houte bevoederde mondstukken

Het Bovenwerk

<i>Stemmen</i>		<i>Omtrek in R.dm.</i>	<i>Pijpen</i>
Holpijp	8	15 (binnen)	54
Roerfluit	8	6 ¾ (kl. c#)	41 (NB)
Prestant	4	10	54
Fluit doux	4	8	54
Prest. disc.	8	5 ½	30
Octaaf	2	6 ¼	54

Gemshoorn	2	6 ½ (bij de mond)	54
Flageolet	1	5 ¾	54
Dulciaan	8	5 ¼	54
Te zamen 9 stemmen en			449 pijpen

NB. de Echo-Roerfluit 8 vt heeft voor zich zelve in het groot octaaf geen pijpwerk; doch door verleiding spreekt dit groot octaaf op het groot octaaf der Holpijp 8 voet.

Recapitulatie

't Hoofdwerk heeft 906 sprekende pijpen
Het Bovenwerk heeft 449 sprekende pijpen
Het gehele werk dus 1355 sprekende pijpen

Klavieren

Dezelven zijn te Groningen gemaakt, en gaan tot driegestreepte F volgens de beste verdeling.
De geheele breedte der 54 klaviertoetzen in in 28 ¼ Rijnlandse duimen.
Iedere platte toets is in den dag 4 ¾ duimen.
De verheve 3 duimen lang.
Agt nevens elkander liggende toetzen hebben een breedte van 7 duimen.
De neêrgang der toetzen is ¾ duim.

Koppeling

Dezelve is van maghoniehout en schuift in palmhout. Dezelve kan onder het spelen af en aangezet worden.

Het regeerwerk daartoe zit aan beide zijden in het voorplankje. Is eenvoudig doch werkt juist en bestaat juist en bestaat uit evenveel gaffeltjes als er klaviertoetzen zijn. De Bas en Discant is afzonderlijk, lopen allen op een doorgaande kopere spil welke verbonden is in één regel, deeze regel trekt men na voren, zodat het gaffeltje tegen een schuinliggend blokje op het bovenklavier word opgewerkt en in dien stand word gevat door een daartoe expres aangebragte tweede moer aan het abstract van het onderklavier. Bij terugschuiving valt het gaffeltje van het schuine blokje af en de tweede moer aan het abstract loopt vrij.

Uitkomst der geluiden bij de examinatie

Op het Hoofd-manuaal

Prestant	8 vt	vol en zangerig
Bourdon	16 vt	vol en doordringend
Holpijp	8 vt	gevuld
Prestant	4 vt	rond
Spits-fluit	4 vt	zacht
Fluit	4 vt	lieffelijk
Quint-fluit	3 vt	zacht
Octaaf	2 vt	ordinair
Wald-fluit	2 vt	lieffelijk
Mixtuur 4 st. uit	1 vt	snijdend
Cornet 5 st. uit	8 vt	heerlijk
Trompet	8 vt	vlug en doordringend

Op het Boven-manuaal

Holpijp	8 vt	doordringend
Echo-Roerfluit	8 vt	aanminnig
Prestant discant	8 vt	lieffelijk
Prestant	4 vt	rond en sterk
Fluit	4 vt	heerlijk
Octaaf	2 vt	het hoornachtige is bijzonder opmerkingswaardig in de onderste octaven
Flageolet	1 vt	lieffelijk en eigenaardig deszelfs onderste octaven
Dulciaan	8 vt	aanminnig, lieffelijk

Begin, voortgang en einde der reparatie

[technische hoofdpunten]

1840

- 7 mei De stok waarop de Trompet 16 vt heeft gestaan met een gegraveert belegstuk van ½ rhijnlandse duim dikte voorzien ten einde op dezelve de Mixtuur 4 sterk te plaatsen.
- 11 mei De stokken waarop de Mixtuur en Quintfluit heeft gestaan met een belegstuk voorzien om op dezelve de Fluit 4 vt en Quintfluit 3 vt te plaatsen.
- 16 mei De frontpijpen allen uit het orgel genomen en na Gouda verzonden.
Afmetingen en mallen gemaakt voor het nieuwe front. NB. Het oude front was van agteren lood en geheele voet en voorkant tin, waarvan ik een proef hebt medegenomen.
- 18 mei Het einde te naauw Hoofd-kanaal uit 't orgel genomen en na Gouda gezonden [...]
- 9 juli De nieuwe pijpborde voor de Mixtuur, Quintfluit en Fluit 2 vt op het opraspen na, afgewerkt.
- 20 juli ████████ bezig aan het afwerken van 't nieuwe kanaal & Indermauer aan 't ronderen der pijpen.
- 25 juli De boven windlade gedeeltelijk ontbonden; de stokken afgenomen en aftekeningen gemaakt voor een nieuwe stok voor 't te plaatsen tongwerk.
- 4 aug Te Moordrecht ████████ en ████████ werkzaam aan het leggen van het nieuwe windkanaal
- 6 aug ████████ & Indermauer aan de winkel werkzaam met het solderen van de Spitsfluit.
- 15 aug Het nieuwe kanaal geheel afgewerkt en gelegen; alsmede het registratuur op het bovenklavier geheel nieuw en op een zekere en betere wijze aangebracht. Van dit registratuur is alles onbeweeglijk en accuraat door middel van schroeven en wiggen bevestigd en kan alzoo bij voorkomende defecten in een korte tijd zonder iets te kwetsen uit elkander worden genomen.
- 5 sept ████████ aan de winkel bezig met het uitgraven der stok en sleep voor de baszijde der Bourdon 16 vt en ████████ bezig met het klaarmaken van wagenshot voor de nieuwe pijpstoelen.
- 7 sept ████████ bezig met het maken van nieuwe klossen voor de conducten der Bourdon.
- 14 sept Voortgang te Moordrecht met het verleiden van eenige groote pijpen der Holpijp 8 vt, Echo Roerfluit 8v, Fluit 4 vt, Gemshoorn 2 vt en Octaaf 2 vt ten einde beter uitspraak te bekomen voor de anders zeer bekrompene en opeengepakte plaatsing, alsmede het opraspen en aanvullen der gaten in de pijpborde om het knellen van de voet te voorkomen, en al het pijpwerk dat voordezen al zéér scheef en overhellende stond, rechtstandig en voor 't oog sierlijk te plaatsen. (...)
- 21 sept Al het pijpwerk op de bovenlade geplaatst. De Holpijp 8 vt en Prestant 4 vt geintoneerd.
██████████ bezig met het groter maken der gaten in de sleep en op de lade voor de Bourdon 16 vt; ████████ bezig met het maken van nieuwe verleiklossen voor dezelve 15 bourdonpijpen; de nieuwe Dulciaan 8 vt met zijn nieuwe stok van 1 ½ duim wagenshot en verdere toebehoren; alsmede de nieuwe klavieren zijn te Moordrecht aangekomen. Dezelve

zijn netjes en massief bewerkt; onder de toetzen zoo wel als van onderen aan de voorzetplankjes liggen elastike kussentjes voor de zagte aanslag.

De klavieren lopen tot drie gestreept F en zijn volgens een beste verdeling daargesteld.

De toetzen zijn van voren belegen met maghoniehout van zodanig hout is mede de koppeling gemaakt.

24 sept ██████ aan de winkel werkzaam met het schaven der platen voor drie grootste pijpen der Spitsfluit 4 vt welke geheel nieuw worden.

██████ bezig met het solderen der specie conducten voor de Bourdon.

1 oct ██████ aan de winkel bezig met het maken van agt nieuwe maghoniehouten knoppen ter vervanging van de agt onbruikbare voor de Trompet 8 vt. ██████ bezig met het solderen der drie groote pijpen der Spitsfluit en de nieuwe stevels voor de Trompet.

5 oct ██████ bezig met het repareeren van de corpussen der Trompet 8 vt. De drie nieuwe pijpen der Spitsfluit afgewerkt.

8 oct ██████ en ██████ aan den winkel bezig met het maken van nieuwe ringen om de stevels der Trompet.

12 oct ██████ aan den winkel bezig de mondstukken der Trompet welke door het gebruik in de knoppen terug waren geweken regt te plaatsen.

18 dec Het abstractuur van 't hoofdmanuaal afgewerkt; voor het zelven een nieuwe rooster gemaakt, en de lange ijzere walsen een ondersteuning gegeven, om hun rammelen en doorbuigen te beletten.

De sleuven in 't pedaalraam waarin de toetzen werken onder en boven bevoedert voor de zagte werking.

1841

22 jan De nieuwe stok voor de Dulciaan beleerd en gebrand. Alle gaten in winkelhaken, hefstangen, overbrengers en koppelstukken opgeboort, van dikkere schroefwervelen voorzien en sluitende gemaakt.

Tot een betere en rechtstandige plaatsing van het nieuwe front moesten alle gaten in de torens verplaatst worden; alzoo zijn alle oude gaten uitgehakt, met nieuwe stukken netjes aangevuld en in verband gebracht met de rioelen.

22 jan Aan eene zijde van het bovenwerk een aparte windlade met al zijn toebehoren gelegen en van pas gemaakt, om in alle stemmen het pijpwerk voor drie gestreepte F van het verlengde klavier te plaatsen.

Het paneel in het deurtje boven de klavieren zoo verre ingekort dat het geheele voorplankje in den dag komt.

12 mrt ██████ bezig met het op lengte snijden der pijpen. De prestant 8 vt discant en de binnen staande Prestant 4 vt alsmede de specie-pijpen der Boourdon 16 vt waren klaar, en was bezig met de specie-pijpen der Holpijp 8 vt.

20 mrt ██████ als voorgaande: de Holpijp 8 vt, Spitsfluit 4 vt; Octaaf 2 vt en Waltfluit 2 vt waren afgesneden en van stemtongen voorzien.

10 apr Het nieuwe front met de 9 grootste Bourdon pijpen zijn te Moordrecht aangekomen en men was bezig met het plaatsen derzelven.

17 apr De ooren aan de nieuwe frontpijpen gemaakt. De stiften geplaatst. De aanhangstukken uitgeraspt. De pijpen in de hollen geplaatst en de sprekende in dezelve uitgesneden en van stemtongen voorzien.

21 apr De Bourdonpijpen en het front geplaatst, uitgesneden en van stemtongen voorzien. Van hetzelfde een monster medegenomen om de gehalte te onderzoeken. ██████ was bezig met het polijsten den zijtoren.

- 1 mei Het geheele nieuwe front alsmede de nieuwe bourdonpijpen op een voortreffelijke wijze geïntoneerd.
NB. De kernen dezer nieuwe Bourdon zijn volgens een nieuwe inventie gemaakt en gelegen. Dezelfen zijn aan de voorkant zeer dik en onder en boven afgeschuimt en zeer hoog gelegen; door deze bovenschuimte stijlder of hellender te maken heeft men het in zijne macht om de wind-colom uit den reet komende, op het boven-labium zuiver te doen klieven evenzoo als bij de specie-pijpwerk. Dit is waarlijk een schoone methode waar lang na gezocht is en waardoor men nu in staat is alle houte pijpen een ronden toon te doen verkrijgen, zonder die onaangename bijspraak welke men maar al te dikwerf in houte pijpen aantreft; ook zelfs bij die van de grootste meesters in het vak.
- 8 mei Het geheele front gepolijst. De nieuwe Dulciaan voortreffelijk geïntoneerd en is zeer lieflijk.
Een losse brug in de orgelkast gelegen, ten einde op eene gemakkelijke wijze het Bovenwerk en de uiterste pijpen van het Hoofdwerk te kunnen stemmen in de windkast van 't Bovenwerk te kunnen komen.
NB. de tijd van afwerking daar zijnde zoo mankeerde nog:
1° Veel pijpwerk en de Trompet afsnijden en intoneren.
2° De Tremulant en Afsluiting herstellen. [nog enkele zaken, hier weggelaten].
- 14 mei Al het pijpwerk behalve de Mixtuur, de halve Cornet en de Trompet 8 vt op den toon gesneden en geïntoneert.
- 22 mei Afsnijden, intoneeren en het vervaardigen van nieuwe kiel en speij van de Trompet.
-

5/6/1841 - KEURINGSRAPPORT DIRK VAN VREUMINGEN

De blaasbalgen en kanalen, zijn van hunne lekkadiën hersteld. De zes deuren uitkomende in de kanalen over de monden der blaasbalgen, zijn met nieuw leder belegen en sluitende gemaakt. Het geheel nieuwe en meerder inhoud hebbende liggende hoofdkanaal is op een zekere en solide wijze bewerkt en aangebracht. Iedere blaasbalg op zichzelf; alsmede allen tegelijk houden 28 graden wind, en voorzien overvloediglijk in de behoefte voor het geheele werk.
De afsluitingen en Tremulant, zijn van hunne gebreken hersteld, en doen een gewenschte werking.

De windladens zijn van hunne gebreken hersteld; bij het doen der hoofdproef, ontdekt men niets van doorspraak. De verplaatsingen van het pijpwerk heeft ten gevolgen gehad, dat de stokken der Trompet 16 vt der Mixtuur en Quintfluit voorzien zijn van nieuwe belegstukken om op dezelfen de registers volgens orde te plaatsen. Veele nieuwe stoeltjes; geheel nieuwe pijpborde en veele verleidingsklossen zijn 'er aangebracht als een gevolg derzelfen. De slepen zijn allen gepotlood en goed gangbaar en sluitende gemaakt. Voor de Dulciaan is een geheel nieuwe stok vervaardigd. Veele pulpeten of windzakjes zijn door nieuwe vervangen.

Het regeerwerk tot het registratuur van het bovenwerk behorende, is geheel vernieuwd en beter aangebracht, aan dat van het hoofd-manuaal is veel verandert en vernieuwd. De uittrek van het zelfen is meer gelijkmatiger. Aan den wensch bij art. 6 wegens verplaatsing van registertrekkers, is uit hoofde der bekrompenheid niet voldaan kunnen worden; doch bij de bespeling van het orgel hindert zulks niets. De gaten in winkelhaken, hefstangen, koppelstokken en overbrengers, zijn allen opgeboord en van dikkere schroefwervelen voorzien.

Het abstractuur heeft een schoone verbetering ondergaan. De nieuwe winkelhaken met hunne lijsten, zijn op een nette en zekere wijze aangebracht. Twee nieuwe roosters zijn voor de abstracten aangebracht en de lange walsen hebben ondersteuning bekomen. Aan alle walsen van het hoofd-manuël zijn nieuwe kopere abstracten gemaakt.

De nieuwe klavieren en koppeling zijn netjes en solide bewerkt; dezelve gaan tot driegestreept f. De koppeling is van maghoniehout en schuiven in palmhout en kan onder het spelen af- en aangezet worden.

Het pedaal-klavier is in zijn sleuven, onder en boven bevoedert. Alle klosjes of schoeijen aan de abstracten zijn opgevuld. De voeten-lijst is van boren ingekort, zodat de boventooten meerder in den dag komen.

De specie conducten ten getalle van 148, waaronder meer dan dertig nieuwe, zijn op een zekere wijze aangebracht, en de zes grootste voor de Bourdon 16vt worden ondersteunt door bruggen, om hun het doorzakken te beletten.

Al het pijpwerk ten getalle van 1355, behalven de figuranten, zijn regtstandig op de ladens geplaat. De grootste zijn voorzien van stemtongen en doelmatig aangebrachte aanhangstukken. De Bourdon-bas met zijn losse bevoederde mondstukken; de drie grootste en nieuwe specie-pijpen der Spitsfluit 4vt; de geleverde discant der Fluit 4vt; al het nieuwe pijpwerk op het aparte laadje; alsmede verscheide anderen hier en daar verspreid, zijn zeer solide en netjes bewerkt. Al het pijpwerk is van deszelfs gebreken hersteld en daar het nodig was vernieuwd.

Verscheide nieuwe ringen; 19 nieuwe stevels van specie; 8 nieuwe maghonie-houte knoppen; alsmede verscheide nieuwe mondstukken, tongen en krukken, zijn 'er voor de Trompet gemaakt: Doch daar de grootste mondstukken der Trompet van hout waren, konde dezelve met geen tinne platen worden belegen. De defecten in de corpora's zijn hersteld of vernieuwd. De nieuwe Dulciään, is van beste, deugdzame specie vervaardigd, heeft knoppen van maghoniehout; stevels van wagenschot; kopere mondstukken met tinne platen belegen en met leder bevoedert; is met veel zorg bearbeid en heerlijk van toon.

Het nieuwe front is extra netjes, stevig en van uitmuntende specie vervaardigd: de mengeling is volgens proefnemingen 90 delen tin en 10 delen lood. Groot C heeft in omtrek 16. Rijnlandsche duimen. Het zilverachtige tin; alsmede hunne sierlijkheid moet ieder in de oogen vallen. Ook hunne bewerking van nabij beschouwt, doet elk beminnaar opgetogen staan over de werkstaat XXXXXXXXXX, tot zelfs de insnijdingen aan het agtergedeelte der pijpen, en de nette opgerolde stemtongen geven een sierlijkheid aan dezelve welke verrukt.

Heerlijk is de aanspraak of intonatie van alle de stemmen, terwijl de gelijkheid en lieflijkheid; de kracht en doordringendheid van elke stem na deszelfs aard, en de buitengewoone aanspraak en kracht van het geheel, niet kan ontkend worden. Den gevulden en doordringenden en zingenden toon der Prestant; de volheid der Bourdon; de aanminnigheid der Dulciään, de doordringendheid der Trompet en de lieflijkheid van andere stemmen, doen het gevoel aan en roeren het hart. De toon van het orgel, is door de sterkere intonatie verhoogt, en staat thans in orchest-toon.

De stemming is in het gelijkzwevend temperatuur uitmuntend verricht, en doet zich in alle grondtonen even gelijkmatig horen. Tot gemak der stemming is een losse brug in het werk gemaakt.

De [REDACTED] hebben ook in dezen wederom hunnen roem verhoogt: behalven het reeds genoemde munt ook uit de daarstelling van twee massieve, in al zijn onderdeelen bewerkte kleine windlaadjes, met al het benodigde voor het verlengde klavier; de beknopheid, goede werking en weinig plaats beslaande, kon alleen in het brein van hun tot rijpheid komen. Door deeze daarstelling heeft het orgel, ongelijk meerder waarde bekomen en munt daardoor boven veele grootere in ons vaderland uit.

En hiermede aan mijn plicht als toeziender, en het verlangen van UWelEdelens meenende voldaan te hebben, eindige ik dit mijn rapport met den hartelijken wensch: dat de wel edele heeren kerkvoogden, en alle leden dezer gemeente, nog langen tijd het waare genot van dit kunstspeeltuig mogen smaken en dat het altoos moge strekken tot stichting, opwekking en luister bij alle openbaare godsdienst-oeffeningen.

Na UWelEd. mijne dankbaarheid betuigd te hebben wegens het in mij gestelde vertrouwen, en mij bij voorkomende gelegenheden in UWelEd. attentie te willen hebben aanbevolen noem ik mij met alle achting

UWel. Edelen's dienstwilligen dienaar — [REDACTED]

7/1/1845 - OFFERTE GABRY OVER HERSTEL,

Betreft uiteindelijk kostenpost van f 460 tot f 510. Opgave van herstellingen:

1. — De front of gezigt pijpen, waarvan sommigen door verzakking aan derzelver beneden einden, eene inbuiging verkrijgen, welke op de kernreet drukt, en deze, geene genoegzame wind doorlatend, de vlugge aanspraak derzelven verhindert, van hunnen plaats nemen, die welke voornoemd gebrek alreeds hebben, bij het labium afzagen, en zoo de voet deszelfs behoorlijke dikte heeft, na ze eerst hard [...etc.]. Doch wordt de voet bevonden, niet die dikte te hebben welke voor dusdanig pijpwerk wordt gevorderd, dezelve alsdan geheel hernieuwen; — voorts, derzelver achterste waar ze aan het bovineinde te veel zijn uitgenomen digt maken, hetzij met hetzelfde mengsel tin of met voor inwendig pijpwerk gebruikt wordende compositie alleen de noodigd stemklep en derzelver opening behoudende, allen, tevens opschuren om de hier en daar opkomende vlekken weder te doen verdwijnen.

2. — Het windverlies der windlade van het Bovenclavier vordert meer moeite, en omslag, daar voor de herstelling daarvan, al het pijpwerk van de beide windladen moet worden afgenomen, en tevens de bovenwindlade losgemaakt ten eerste met (?) en dit gebrek te kunnen voorzien, hetzij door vernieuwing der doorgesletene pulpeten, hetzij door het door het aanbrengen van een koperen plaat op het pulpeten bord, waardoor de trekking der ventielen van deugdzaam koperdraad vervaardigd zich bijna luchtdigt bewegen. Dit laatste vermeen ik als verkiesselijk, te moeten voorstellen, rakende de aanbrenging daarvan weinig meer kosten dan de vernieuwing der pulpeten, welks lede door de gedurige beweging der ventielen spoedig doorslijt en alsdan den wind doorlatend, dezelfde moeite, voor derzelver herstel oplevert, daar zonder afnemning van het pijpwerk der benedenwindlade zulks nimmer goed kan geschieden.

3. — [Ook doorspraak in HW. Lijkt vooral in Mixtuur te zitten. Stokken demonteren, mogelijk leer vervangen, schoonmaak en opnieuw stemmen ‘volgens de gebruikt wordende gelijkzwevende temperatuur’.]

‘Eindelijk vermeen ik als wezenlijke verbetering te moeten voorstellen de verandering van Trompet 8 vt namenlijk zoodanig dat de thans aanwezige koppen en stevels welke van compositie zijn vervaardigd, worden vervangen door houten, waardoor het mogelijk zal worden dit register meer vastheid en gelijkheid van toon te geven. Daartoe zou ik als verkiesselijk voorstellen de knoppen van mahoniehout en de stevels van eikenhout te vervaardigen, welke laatsten goed luchtdigt op de windstokken moeten worden vastgemaakt. De mondstukken en tongen, welke in de aanwezige koppen niet behoorlijk kunnen worden bevestigd, overbrengen in de houten knoppen, die welke geene goede mensuur hebben door anderen doen vervangen en verder dit register in die orde brengen als van dusdanig werk wordt gevorderd.

27/7/1874 - SCHILDER C.B. HOOGENDOORN AAN KV

‘Het orgel waar het noodig is de oude vernis afschuren, de gebreken bijhelpen van het vlamwerk en eenmaal te vernissen zal bedragen 54 à 46 guldens, tweemaal vernissen zal bedragen 84 à 86 guldens.’

5/9/1870 - BRIEF P. FLAES AAN JB. KWAST TE GOUDA

‘Het is voor mij steeds een zeer moeilijke taak geweest om mijn gevoelens duidelijk op het papier te zetten, en mij goed en helder verstaanbaar te maken, vooral over ons vak, waar de meeste menschen weinig kennis van hebben. (...)’ F. voelt zich geveleid door kerkbestuur: i.v.m. drukte wilde men een jaar op [] wachten en men heeft hem heel goed behandeld. Maar daarmee komt ook verantwoordelijkheid. Ideeën op papier voor kerkbestuur; [] was bij opneming aanwezig.

‘Dit orgel ofschoon het uiterlijk lang niet onbevallig is, heeft veele gebreken, was het verwaarloosd, was het gedeeltelijk alleen maar versleten, vervuild en uitgespeeld, ik zou er nog niet erg op willen afgeven, maar er bestaan hier grootere en zwaardere gebreken. Ik weet niet waarvoor dit orgel gemaakt is, misschien heeft de ruimte waarvoor het gemaakt is, niet toegelaten om het behoorlijk roijaal aan te leggen, althans er is hier eene in het oog vallende bekrompenheid op te merken. De bovenlade hangt als het ware geheel tusschen het pijpwerk van de manuaallade in, en waarom?

Daar er boven een groote ruimte over is, men zou haast denken, dat het vroeger in een veel kleiner kast had gestaan, en men later bij het plaatsen in deze kerk, om figuur te maken, een groot front voor het orgel heeft gemaakt; de windladen zijn klein naar evenredigheid van de veele registers die men er op heeft wenschen te plaatsen, daarom heeft men dan ook de mensuur van het pijpwerk te eng moeten maken, en uit het oog verloren dat men met minder registers naar een behoorlijke mensuur meer en beter geluid had gehad, de schoonheid van een orgel bestaat niet altijd in de veele, maar in doelmatige, schoone geluiden; volheid, kracht en lieflijkheid, zijn de hoofddeugden van een orgel, en

ofschoon dit orgel niet zonder kracht is, kan men gerust zeggen, dat volheid en lieflijkheid geheel ontbreekt. [...]

■ noemt nauwelijks gebreken op, vindt het te veel om op te noemen. Wil proberen het te repareren en zijn best doen, maar geeft geen garanties. Liever een nieuw orgel in oude kast.]
‘Maar ook dit heeft bezwaar, de orgelkast is dan eigenlijk te smal, de prestant pijpen die men er in plaatsen moet kunnen dan ook al weer niet wijt genoeg van mensuur worden; buitendat wat moet men dan beginnen, met het uitgesloopte binnenwerk, welke brokstukken dan niets waard zijn als brandhout en oud lood. In de Fransch Hervormde Kerk te Delft was een oud orgel, het kerkbestuur liet een geheel nieuw maken, en besloot om het oude aan de meest biedende te verkoopen. Een half uur te voren werd het bespeeld, toen kwam de notaris in de kerk, men stelde het voor een goede som in, en het werd ver boven de verwachting verkocht, ik ben er bij tegenwoordig geweest, de koper moest het slopen ook daarvan had men dus geen onkosten; wanneer men nu tusschen vier en vijf duizend gulden een nieuw orgel kon hebben, geschikt voor deze kerk (...).’

22/8/1889 - RAPPORT OVER ORGEL

Een ongedateerd stuk uit deze periode spreekt nog over vervangen kelen van de Trompet 8’, omdat tongen en stemkrukken te smal en te dun zijn.

20/4/1891 - CONTRACT GABRIJ EN KV OVER SCHOONMAAK

Hoofdpunten:

- BW-lade moet van regels afgenomen worden, rechtzetten kast?
 - Pulpeten vervangen door koperen strip.
 - Bijspraak HW verhelpen.
 - Prestant 8’ die inzakt, labia ingedrukt, worden afgezaagd, voet moet daarna op achterzijde rusten. Insnijdingen in pijpen die bovenzijde teveel verzwakken, aangevuld met orgelmetaal, zodat alleen noodzakelijke stemopening over blijft. Daarnaast nog lichtelijk opschuren front.
 - ‘eene verandering aan Trompet 8 vt, zoodanig dat de thans aanwezige compositie knoppen en stevels worden vervangen door houten. De stevels van eiken wagenschot, de knoppen van beukenhout met nieuwe koperen mondstukken, tongen en stemkrukken, ten einde dit register meer vastheid van toon te geven.’
 - Opleveren binnen vier maanden, f 800.
-

OKTOBER 1909 - BRIEF VAN FA. GABRY & ZONEN

‘In aansluiting aan de herstelling, die het orgel in uwe gemeente thans ondergaat, wenschten wij u nog eens te wijzen op den toestand waarin de blaasbalgen zich bevinden. Deze balgen zijn zóó lek, dat binnen den tijd van 58 seconden alle wind ontsnapt is, door verschillende naden en scheuren in het hout.’

[voorstel magazijnbalg aan te brengen].

19/6/1918 - BRIEF ORGANIST P.W. VRIJLANDT

Ter gelegenheid van 100-jarig bestaan van het orgel in Moordrecht wil [REDACTED] een vrij pedaal aan laten brengen. Zou moeten gebeuren d.m.v. transmissie Bourdon 16' ad f 200.

KV gaat er niet op in: de kas kan zelfs niet de minste buitengewone uitgave verdragen.

18/9/1936 - DE KOFF AAN KV

‘Bij ons onderzoek op 15 Sept. j.l. is het ons gebleken dat het hoogst noodzakelijk is, dat de frontpijpen van het orgel in de Ned. Herv. Kerk worden gerepareerd. De 21 grootste pijpen zijn zoodanig verzakt, dat ze moeten worden voorzien van tinnen schoenen, en zijbaarden. Verder moeten al de frontpijpen gepolijst worden, en voor het behoud der pijpen met blanke metaalvernis bestreken worden.

8/1/1955 - BRIEF VENTE AAN KV

[REDACTED] is met vrienden langsgeweest. Schrijft kort rapport, en stelt dat [REDACTED] klavier met 1 toets heeft uitgebreid tot f3.

6/11/1961 - AANVULLENDE OFFERTE-DE KOFF

A — Door ondeskundig verplaatsen orgeldelen op opslagzolder veel meerwerk aan pijpwerkherstel en houten delen mechanieken.

B — ‘Het pedaalklavier had zeer afwijkende maatdelingen en viel bijna uitelkander wegens slechte constructie. De omvang was van C-e1=29 toetsen. Hiervoor werd met gebruik van zoveel mogelijk bestaande delen een nieuw pedaalklavier gemaakt in dezelfde vorm, maar met normale deling, tot f1 = 30 toetsen.’

C — ‘Het gevolg van punt B is dat ook in transmissies en koppels deze 30 tonen moeten worden doorgevoerd in plaats van de geoffreerde 29 tonen.’

D — ‘De stokken van de frontpijpen bleken in later tijd sterk te zijn gewijzigd, c.q. verboord. Het behoud van de bestaande frontpijpen werd aan de hand van een gevonden, veel oudere, opstellingswijze een bevredigend resultaat bereikt zodat de frontpijpen nu niet meer, zoals voorheen, stijf tegen elkander gedrukt staan, (dit laatste bleek bij reconstructie). Inclusief opmeetwerk,

besprekingen, en op te lossen moeilijkheden van niet rechthoekig kastwerk en ongelijke stralen van de ronde torens bedragen de kosten voor D: f 210,—.

E — Voor de tongwerken achten wij voorlopig nieuwe koppen, stevels, tongen en lepels overbodig. [...]

G— Het bleek mogelijk de windladen zodanig te leggen dat achter deze laden direct een houten wand te plaatsen was. Het klinkende gedeelte van het instrument wordt hierdoor de helft van de oorspronkelijke diepte. Deze wand wordt vervaardigd van grenenhout, met voldoende toegangsdeuren met sloten en massieve panelen. Van de bestaande kas zullen, om windmachine, balgen en mechaniekdelen te bereiken enkele wijzigingen in de achterwand moeten worden aangebracht, waarbij ook deuren moeten worden verhangen en ontbrekende sloten moeten worden bijgemaakt. Binnen de orgelkas worden bestaande balken verlegd en wordt de bestaande vloer enigszins gewijzigd, die ter hoogte van het Hoofdwerk is gelegen. Achter het bovenwerk wordt een nieuwe vloer als looppad aangebracht. De windmachine wordt in een geluiddempende kist verend opgesteld terwijl 1 of 2 benodigde laddertjes worden bijgeleverd.

De kosten hiervoor zullen bedragen: f 2.705,—.

H — Na verdere demontage bleek de toestand der windladen zo uitermate slecht te zijn, dat verantwoorde restauratie van deze laden tot de onmogelijkheden behoorde. Wij achtten het niet raadzaam deze laden weer te gebruiken. Zouden ze bij de keuring misschien redelijk zijn geweest, dan toch zou in de loop der jaren de inferieure kwaliteit zich doen gelden, nog afgezien van het risico dat wij reeds eerder zouden lopen. Besloten werd met gebruik van het uitstekende hout der oude blaasbalgen (die onmogelijk in of bij het orgel konden worden geplaatst), nieuwe windladen te maken, die wat indeling betreffen, nagenoeg gelijk zijn aan de bestaande. Tevens kon de indeling in de lengte worden aangepast aan de eisen die normaal worden gesteld en kon ook met het oog op de bespeelbaarheid een betere balansverdeling worden nagestreefd.

Boven de geplande vrij omvangrijke restauratie van de bestaande windladen moesten nu extra besprekingen met de adviseurs worden gehouden, tekeningen en opmetingen worden gemaakt, nieuwe delingen en uitwerkingen worden vervaardigd, oude blaasbalgen worden gesloopt en gezaagd, alle hout worden uitgezocht en geschaafd, nieuwe ventielen worden gemaakt, nieuwe schroeven en aansluitingen kanalen worden gebruikt. Ramen inelkander zetten, windkasten maken, gaten boren, leggers aanbrengen en enkele diverse kleine onkosten komen hier nog bij. In totaal bedragen de kosten voor H: f 4.100,—.

I — Onderzoek wees uit dat de voorlopig samengestelde dispositie in het bestek van Dr. [REDACTED] wijzigingen behoefde. Aan de hand van gemaakte opmetingen en toonschema's werden de pijpen uitgelegd en mede beoordeeld door de adviseurs. Het bleek noodzakelijk de pijpen te ordenen volgens de gevonden lijnen en ontbrekende en/of niet passende pijpen door nieuwe aan te vullen. De kosten hiervoor zullen bedragen: f 305,—.

De bestaande Spitsfluit 4 bleek van jongere datum te zijn dan het andere pijpwerk, zodat dit register vervalst en hiervoor in de plaats komt het oorspronkelijke register Cymbel 3-sterk. Samenstelling:

$$C = \frac{1}{2} - \frac{1}{3} - \frac{1}{4}$$

$$c0 = \frac{2}{3} - \frac{1}{2} - \frac{1}{3}$$

$$c1 = 1 - \frac{2}{3} - \frac{1}{2}$$

$$c2 = 1 \frac{1}{3} - 1 - \frac{2}{3}$$

$$f2 = 2 - 1 \frac{1}{3} - 1$$

$$c3 = 2 \frac{2}{3} - 2 - 1 \frac{1}{3} .$$

Dit zijn 162 nieuwe pijpen van 40% tin.

De Woudfluit 2', waarvan de pijpen vanaf c-klein worden gebruikt voor de Flageolet 1', wordt vervangen door een nieuwe Terts 1 $\frac{3}{5}$ ', 54 pijpen nieuw, van 40% tin. Onderzoek moet nog precies uitwijzen welke wijde deze pijpen moeten hebben.

Van de Cornet dient het oorspronkelijke, thans verdwenen (en op de gaten dichtgeplakte) hoogste Quintkoor weer te worden hersteld. Dit betreft 30 pijpjes van 40% tin. De kosten voor deze nieuwe registers en pijpen zullen bedragen f 1.140,—. [...]

26/3/1963 - AFREKENING DE KOFF

Voor het leveren van 21 nieuwe frontpijpen, geheel van 70% tin en gepolijst, in kleur zo veel mogelijk aanpassend aan het bestaande werk,

Prestant 8' C t/m e0 = 17 pijpen

Prestant 4' C t/m Dis = 4 pijpen f 2738,—

Af voor metaal oude frontpijpen 21 stuks, invl. smeltverlies 91 kg van 70% tin, f 615

Totaal f 2123,—.

1/7/1963 - EINDVERSLAG M.A. VENTE

Frontpijpen volgens eindverslag niet meer reparabel. Verder weinig informatie.